

Osmanlı Devleti'nde Âsâr-ı Atıka Bilincinin Gelişimi: Kaş Kazası Örneği (1842-1908)

Kevser DEĐİRMENCİ¹

Öz

Osmanlı Devleti'nin kurulmuş olduğu topraklar olağanüstü zenginlikler barındıran bir bölgededir. Çok fazla medeniyete ev sahipliği yapmış olmanın verdiği bu zenginlik çok geç fark edilmiştir. Osmanlı topraklarında XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yabancı araştırmacılar tarafından arkeolojik kazılar yapılmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren devlet dış dinamiklerin etkisi ile eski eserlere yönelik hukuki düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Eski eserlerin ortaya çıkarılması ve korunmasına yönelik gelişmeler taşrada da etkisini göstermiştir. Eski eserlere yönelik XIX. yüzyıl sonlarında başlayan ilgi, XX. yüzyıl başlarında da devam etmiştir. Çalışmamızın konusu bu tarih aralığında Kaş kazasında ortaya çıkarılan eski eserlerdir. Arşiv belgeleri ışığında Kaş kazasındaki eski eser bilinci ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kazada araştırmalar neticesinde ya da tesadüfen ortaya çıkarılan eski eserlere merkez ve taşra bürokrasisinin tutumu incelenmiştir. Kaş ve çevresindeki eski eserlere yabancı devletlerin ve araştırmacıların ilgisinden bahsedilmiştir. Netice itibariyle gelinen noktada eski eserlere ilginin artmış olduğu ifade edilebilir, ancak tam anlamıyla bir bilincin geliştiğini söylemek pek mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler: Âsâr-ı Atıka, Kaş Kazası, Osmanlı Devleti, Arkeoloji.

The Development of Consciousness on Antiquities in the Ottoman Empire: The Example of Kaş District (1842-1908)

Abstract

The lands on which the Ottoman Empire was founded are a land of extraordinary riches. This wealth of being home to so many civilizations was noticed too late. Archaeological excavations began to be carried out by foreign researchers in the Ottoman lands in the second half of the 20th century. From this date on, the state's external Dynamics started to make legal arrangements for ancient works with the effect of Revealing ancient artefacts. The developments in the extraction and conservation of the land have also impacted the countryside. XIX. The interest that started at the end of the century, XX. continued at the turn of the century. The subject of our study is the ancient artefacts unearthed in Kaş in this date range. In the light of archive documents, it was tried to reveal the awareness of antiquities in the Kaş district. The attitude of the central and provincial bureaucracy towards the ancient artefacts discovered by chance or as a result of research into the accident has been examined. The interest of foreign states and researchers in the ancient artefacts in and around Kaş is mentioned. As a result, we can say that the interest in ancient artefacts has increased; however, it is not possible to say that a full consciousness has developed.

Key Words: Antiquities, Kaş District, Ottoman Empire, Archeology


Atıf İçin / Please Cite As:

Değirmenci, K. (2023). Osmanlı Devleti'nde âsâr-ı atıka bilincinin gelişimi: Kaş Kazası örneği (1842-1908). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(3), 1159-1176. doi:10.33206/mjss.1278706

Geliş Tarihi / Received Date: 07.04.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 01.05.2023

¹ Dr. Öğretim Üyesi - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, kevser.degirmenci@dpu.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-4464-7928

Giriş

Âsâr-ı atıka tabiri “âsâr” ve “atık” kelimelerinin bir arada kullanılması ile meydana gelen bir terimdir. *Âsâr*, Arapça kökenli bir isim olan “eser” kelimesinin çoğulu olup “izler, alametler” anlamındadır. *Atıka* ise, yine Arapça kökenli bir sıfat olarak “eski” anlamında kullanılmaktadır (Devellioğlu, 1995). Buradan hareketle âsâr-ı atıka tabirinin en geniş sözlük anlamının “eski eserler”² olduğu söylenebilir. XIX. yüzyılda kullanılmaya başlanan âsâr-ı atıka, sahip olduğu değerlerden dolayı muhafaza edilmesi ve gelecek nesillere aktarılması amaçlanan arkeolojik mirası tanımlayan ilk terimdir (Önge, 2018).

Osmanlı Devleti'nde âsâr-ı atıka teriminin kullanımı, Tanzimat Dönemi'nde kültürel varlıklara ilgi duyulmaya başlanması ve devletin bu eserleri korumaya alması ile eş zamanlıdır. Nitekim Tanzimat dönemi gazetelerinde eski eserlerin değerli olduğu ve korunması gerektiğine vurgu yapan yazılara yer verilmiştir (Cezar, 1995a). Âsâr-ı atıka terimine Babıâli ve vilâyetler arasında yapılan yazışmalarda en erken yine 1840'lı yıllarda rastlanmaktadır. Yazışmalarda Babıâli, vilâyetlerde bulunan kültür varlıklarının tespit edilmesini ve kıymetli olanların merkeze gönderilmesini talep etmiştir. Bu anlamda bazı vilâyetlerde hazırlanan raporlarda âsâr-ı atıka tabiri kullanılmıştır. Terimin ortaya çıkması Osmanlı Devleti'nin geçmişe ait nesnelere koruma altına alma endişesi ile alakalıdır. Nitekim devlet sınırları içerisinde ortaya çıkarılan arkeolojik eserlerin kaçırılmasından rahatsız olmuş ve söz konusu kültür mirasını koruma altına almaya çalışmıştır (Önge, 2018).

Esasen Osmanlı Devleti'nin arkeolojik buluntulara olan ilgisi -en ilkel haliyle- daha eski devirlerde başlamıştır³ (Muşmal ve Gümüş, 2021). Öyle ki, eski eserlerin toplanması ile başlayan ilk arkeolojik faaliyetler, Avrupalıların Osmanlı topraklarına ilgi duymalarından çok daha önce bir tarihe rastlar. Devlet tarafından toplanan arkeolojik eser parçaları yeni binaların inşasında ve mevcut binaların restorasyonunda kullanılmak suretiyle bir şekilde muhafaza edilmiştir⁴ (Dilbaz, 2018). Fakat yine de bu uygulamalar Osmanlı Devleti'nin eski eserler konusunda bilinçli bir tavır sergilediği anlamına gelmez.⁵ Nihayetinde Osmanlı Devleti'nde eski eser bilinci, yabancıların yapmış olduğu kazı çalışmaları neticesinde meydana gelmiştir.

Avrupa'da ise arkeolojik faaliyetler Rönesans ile başlamıştır.⁶ Bu anlamda eski Yunan ve Roma uygarlıklarına karşı bir merak başlamıştır. Bu uygarlıkların mirasını sahiplenen Osmanlı toprakları ilerleyen zamanlarda Avrupalı pek çok gezginin, çeşitli alanlarda bilim adamlarının ve meraklı araştırmacıların yoğun ilgisine maruz kalmıştır⁷ (Cezar, 1995a). Avrupalı araştırmacılar arkeolojik veriler ile antik kültürleri aydınlatmak ve yapılan araştırmaları yayınlamak suretiyle bilim dünyasına sunmak amacı ile XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu topraklarına gelerek antik yerleşimleri incelemiştirler (Kundakçı, 2002). XIX. yüzyılda hız kazanan arkeoloji çalışmaları ile Osmanlı Devleti batılı arkeologların ilgisini daha fazla çekmiştir. Osmanlı topraklarında bulunan arkeolojik kalıntıların hak ettiği değeri görmediği bahane edilerek eserler Avrupa ülkelerine nakledilmiştir.⁸ Ne var ki bu sırada Osmanlı yöneticilerinde eski eser bilinci

² Ahmet Mumcu'ya göre *eski eser* terimi hukuki manada, tarihi bir olayı ya da dönemi açıklayan özelliklere sahip olmalıdır. Diğer yandan söz konusu eski eserin arkeolojik bir değerinin de olması gerekmektedir. Fakat bu özelliklere sahip olmayan bir eski eser de pek tabii sadece sanat tarihi açısından bile eski eser olarak tanımlanabilir (Mumcu, 1969).

³ Eski eserlere olan ilgi İstanbul'un fethinden sonra giderek artmıştır. Nitekim Fatih sultan Mehmet, fetihten sonra Roma ve Bizans döneminden kalan taşınır ve taşınmaz malları koruma altına almıştır (Ünar, 2019); VI. yüzyıla ait Mühimme defterlerinde devletin eski eserlere bakış açısını yansıtan bazı örneklerle de rastlanmaktadır (Paksoy, 1993).

⁴ Eski eserlerin hangi binalarda kullanıldığı ile ilgili örnekler için bkz. (Shaw, 2004); Aslında bu uygulamaların modern anlamda bir korumacı tavır olduğu söylenemez. Hatta eski eserlerin bu şekilde tahrip edildiği de olmuştur. Bununla birlikte eski eser bilincinin henüz ortaya çıkmadığı bu dönemlerde eserler bir şekilde günlük kullanım alanlarının parçası haline getirilmesi sayesinde korunabilmiştir. Eski eserlerin yeni yapılarda kullanılması modern anlamda korumacılığı ifade etmese de eserlerin günümüze kadar ulaşması sağlanmıştır (Muşmal, 2009a).

⁵ Zira Osmanlı Devleti XIX. yüzyıla kadar taşınır ya da taşınmaz eski eserleri korumak için özel bir kanun çıkarmamıştır. Dolayısıyla eski eserlerin hukuki durumlarını fıkıh esasları belirlemiştir. Fıkıh kitaplarında sahibi belli olmayan taşınabilir malların durumundan dolayı olarak bahsedilirken, taşınamayan mallar için bir netlik söz konusu değildir. Taşınamayan mallar vakıflara, kişilere ya da devlete aittir. Şayet kimseye ait değilse bu malları herkes istediği gibi kullanma hakkına sahiptir (Mumcu, 1969).

⁶ Bu dönemde başlayan faaliyetler daha sonra açılacak olan müzelerin temelini oluşturmuştur. Avrupa'da halka açık ilk müze 1683 yılında İngiltere'de kurulmuş, bununla birlikte müzecilik konusunda bilimsel kitaplar da kaleme alınmıştır. Avrupa'da sonraki yüzyıllarda giderek gelişen müzecilik faaliyetleri neticesinde çok farklı müzeler ortaya çıkmıştır (Şahin, 2007).

⁷ Bu ilginin bir sebebinin de Osmanlı toprakları üzerinde doğal hak sahibi olduklarını gösterebilme kaygısı olduğu söylenebilir. Nitekim Avrupalı devletler Anadolu topraklarından getirdikleri özgün heykelleri müzelerinde teşhir etme yarışına girmişlerdir. (Shaw, 2004).

⁸ Avrupalılar, Osmanlıların ellerindeki hazinenin farkında olmadığını ve dolayısıyla bu eserleri korumalarının da mümkün olmadığını öngörmüşlerdir. Eski eserler ile hiçbir bilgisi olmayan Osmanlıları bu eserlerin sahibi olarak görmemişlerdir (Akin, 1993); Özellikle Osmanlı topraklarına gelen Avrupalı gezginler Türklerin eski eserlerin değerini bilmediğini ve eski eserlerin hiç korunmadığını cleştirel bir dil ile ifade etmişlerdir. Avrupalı gezginlerin bu eleştirileri ile ilgili örnekler için bkz. (Şahin, 2007); Hatta

henüz oluşmamış ve topraklarında bulunan zenginlikleri ortaya çıkarmak için bir çaba içerisinde girmemişlerdir. Öyle ki, yabancı araştırmacıların elçilikler vasıtasıyla talep ettikleri kazı izinleri kolaylıkla kabul edilmekle birlikte kazı masrafları da karşılanmıştır. Bu şekilde Osmanlı topraklarından pek çok arkeolojik eser, gezginler ve araştırmacılar tarafından yurt dışına çıkarılmış ve Avrupa müzelerinde zengin koleksiyonlar oluşturulmuştur⁹ (Muşmal, 2009a).

Diğer yandan Osmanlı Devleti'nde eski eser bilincinin XIX. yüzyılın ikinci yarısında oluşmaya başladığını ifade edebiliriz. Özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde bilim ve sanat alanlarında atılan adımlar ile topraklarında bulunan Yunan ve Roma uygarlıklarından kalma eski eserlere ilgi artmıştır.¹⁰ Bu bilinç sayesinde Avrupalıların kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkan eserleri yurtdışına kaçırma çabalarına engel olmak istenmiştir. Bunun için ilk olarak eserlerin muhafazasını sağlamak adına bir Osmanlı müzesi kurulması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. 1840'lı yıllarda yabancıların Anadolu topraklarında yapacakları kazılar izne bağlanmıştır. Arkeolojik eserler ile ilgili tüm faaliyetlerle ilgilenme vazifesi Maarif Nezareti'ne verilmiştir. Bundan sonra devlet, dünyanın en değerli arkeolojik eserlerini korumaya yönelik daha somut adımlar atmaya başlamıştır. Peş peşe çıkarılan kanunnameler ile arkeolojik faaliyetler denetim altına alınmaya çalışılmış ve kazılar izne tâbi tutulmuştur. Böylece eski eser kaçakçılığının önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Dilbaz, 2018; Çelik, 2022).

Osmanlı Müzeciliği ve Âsâr-ı Atıka Nizamnâmeleri

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda müzeciliğin ortaya çıkması XIX. yüzyılın ikinci yarısında olmuştur. Osmanlı müzeciliğinde eski eserlerin sınıflandırılması ve teşhir edilmesinden ziyade eserlerin korunması anlayışı ön planda olmuştur (Muşmal, 2009a). Osmanlı arkeolojisi ve müzeciliği anlamında atılmış olan en önemli adım Sultan Abdülmecid döneminde arkeolojik eserlerin Tophane Müşiri Fethi Ahmet Paşa¹¹ önderliğinde Harbiye Ambarında toplanmasıdır¹² (BOA. İ.MSM., 17/387, lef. 2; Ethem, 1992). Eskiden beri silah deposu olarak kullanılan Aya İrini Kilisesi'ne nakledilen eski eserler "*Mecma-ı Esliba-ı Atık*" (Eski Silahlar Koleksiyonu) ve "*Mecma-ı Âsâr-ı Atıka*" (Eski Eserler Koleksiyonu) isimleri altında iki ayrı bölümde toplanmıştır¹³ (Şahin, 2007). Böylelikle Fethi Paşa'nın çalışmaları ile 1846 yılında Osmanlı Devleti'nde ilk müzecilik faaliyetleri başlamıştır. Fethi Paşa'nın ölümünden sonra da eski eserlerin toplanmasına devam edilmiştir. Hatta bu tarihlerde Anadolu'da eski eser aramalarının yapılması ve bulunanların savaş gemileri ile İstanbul'a nakledilmesi söz konusu olmuştur. 1868 yılında devlet adına yapılacak olan kazılardan elde edilecek eserler için bir müze kurma fikri gündeme gelmiştir. Aya İrini'de toplanan eserler, Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından 1869 yılında "Müze-i Hümayûn" adı ile ziyarete açılmıştır (Nazır, 2010). Müzenin ilk müdürü olarak Galatasaray Sultanisi tarih öğretmenlerinden Edward Goold uygun görülmüştür¹⁴ (Cezar, 1995a; Yıldırım ve Martal, 1999; Ethem, 1932). Maarif Nazırı Saffet Paşa bundan sonra önemli bir uygulamaya daha imza atmıştır. Vilâyetlere gönderdiği yazılar ile ortaya çıkarılan eski eserlerin Müze-i Hümayûn'a gönderilmesini talep etmiştir. Bu talebin ardından kısa zamanda eserler müzede toplanmaya başlanmıştır. Bir süre sonra müzenin içi ülkenin her yerinden gelen eski eserler ile dolmuş ve sergilenemez hale gelmiştir. Sayıları giderek artan eserler için yeni bir binaya ihtiyaç duyulmuştur. Yeni müze binası olarak Topkapı Sarayı'nın eski bir bölümü olan Çinili Köşk uygun bulunmuştur (Kutlu, 2010; Yıldırım ve Martal, 1999). Mecma-ı Âsâr-ı Atıka koleksiyonunun buraya

eserleri kendi ülkelerine götürürken suçluluk duymamış bilakis bunu bir görev olarak yerine getirmişlerdir. Eski eserleri kıymetini bilecek bilim adamlarına teslim ettiklerini ifade etmişlerdir. Tüm bu ifadeler Avrupalıların eserleri rahatça götürmeleri konusunda kendilerine meşru bir zemin oluşturma gayretinde olduklarını akla getirmekle birlikte diğer yandan Osmanlı Devleti'ne karşı yapılacak bir savaşta kendilerini haklı çıkaracak bir gerekçe olduğu düşünülmüştür (Muşmal, 2009a).

⁹ Başta İngiliz elçisi S. Stradford Canning olmak üzere Anadolu'daki pek çok kültür mirasının yurt dışına çıkarılan araştırmacılar tarafından en önemlileri Heinrich Schliemann, Carl Humann, J. T. Wood, D. G. Hugart, Theodor Wiegand'dır. Bodrum, Truva, Bergama ve Efes'te yaptıkları kazılar neticesinde ortaya çıkan eşsiz ve bol miktarda arkeolojik eseri ülkelerine götürmüşlerdir. (Önder, 1990); (Şimşek ve Dinç, 2009); Yabancı araştırmacılar sadece Anadolu topraklarında değil, Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü (Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün gibi) diğer bölgelerde de kazı çalışmaları yapmışlardır (Cezar, 1995a).

¹⁰ Bu bağlamda Osmanlı basınının ilk yıllarında eski eserler ve müzecilikle ilgili yazılara yer verilmiştir. Bu yazılarda eski eserlerin yabancılar tarafından hiçbir engelle takılmadan yurt dışına çıkarılması eleştirilmiştir. Diğer yandan bu eserlerin sergileneceği bir müzeye ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır (Akın, 1993).

¹¹ Osmanlı askeri ve devlet adamı Fethi Ahmet Paşa'nın hayatı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. (Hut, 2020).

¹² Sultan Abdülmecid 1845 yılında çıktığı Yalova gezisinde Bizans dönemine ait üzerindeki yazıların Latince olduğu anlaşılan mermerlere rastlamıştır. Padişah bu mermerlerin toplatılıp İstanbul'a gönderilmesini istemiştir. Böylelikle bundan sonra eski eserler İstanbul'a gönderilmeye başlanmıştır (Nazır, 2010).

¹³ "*Mecma-ı Esliba-ı Atık*" kısmında Harbiye Ambarında bulunan eski silah ve zırh koleksiyonları yer alırken, "*Mecma-ı Âsâr-ı Atıka*" kısmında Helen ve Bizans dönemlerine ait eserler yer almıştır (Shaw, 2004; Şimşek ve Dinç, 2009).

¹⁴ Goold öğretmenlik görevine ek olarak maaşının bir miktar artırılması sureti ile müze müdürlüğüne atanmıştır (Paksoy, 1993).

taşınması ile yeni Müze-i Hümayûn (bugünkü Arkeoloji Müzesi) 1881 yılında törenle açılmıştır (Yücel, 2006).

İlerleyen yıllarda Osman Hamdi Bey'in¹⁵ müze müdürlüğüne getirilmesi ile müzecilik anlayışında Avrupa standartlarına doğru bir gelişim gözlemlenmiştir. Osman Hamdi Bey'in çabaları sayesinde Osmanlı Devleti, koleksiyonları ve müzedeki tüm antik eserleri içeren kapsamlı kataloğu ile gerçek anlamda zengin bir müzeye kavuşmuştur¹⁶ (Akın, 1993). Diğer yandan modern müzecilik anlamında atılmış olan en önemli adım bir nevi güzel sanatlar okulu olan Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılmasıdır.¹⁷ Bu okulda verilen eğitim sayesinde eski eser araştırmalarında ihtiyaç duyulan uzmanlar ve entelektüel birikime sahip sanatçılar yetiştirilmiştir¹⁸ (Gündüz, 2007). Türk müzecilik tarihi anlamında çok önemli adımlar atan Osman Hamdi Bey, sadece idarecilik yapmamış, birçok bölgede yaptırdığı kazılara bizzat refakat etmiştir. Böylelikle Müze-i Hümayûn adına ilk ulusal kazı çalışmaları başlatılmıştır¹⁹ (Nazır, 2010). Yapılan bu ilk kazılar neticesinde pek çok arkeolojik eser İstanbul'a nakledilmiştir. Eserlerin sayıca artması nedeni ile mevcut müze yetersiz kalmış ve bu yüzden genişletilmiş, hatta ek binalar yapılmıştır (Şahin, 2007). Özellikle Sayda kazılarında ortaya çıkarılan lahitler, yeni bir müze binasının yapılmasını zorunlu kılmıştır. Osman Hamdi Bey'in gayretleri ile başlayan yeni müze inşası henüz tamamlanmadan yetersiz olduğu anlaşılmış ve üzerine bir kat daha ilave edilmiştir. İçerisinde bulunan çok değerli lahitler nedeni ile yeni yapılan bu Müze-i Hümayûn, 13 Haziran 1891 tarihinde "Lahitler Müzesi" adıyla açılmıştır²⁰ (Cezar, 1995a; Shaw, 2004). 1903 ve 1907 yıllarında yapılan ek binalar ile müzenin adı "Âsâr-ı Atıka Müzesi" olarak değiştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise "İstanbul Arkeoloji Müzesi" adını almıştır (Nazır, 2010; Kutlu, 2010). Devletin merkezinde gerçekleştirilen son derece ehemmiyetli müzecilik faaliyetlerine paralel olarak Anadolu'da da çalışmalar başlatılmıştır. İlk örneklerine Konya ve Bursa vilâyetlerinde rastlanan Müze-i Hümayûn şubeleri açılmıştır. 1899 yılında Konya İdadisinin bahçesinde bulunan eserlerin teşhir edilmesi amacıyla bir müze binası inşa edilmiştir ki bu bina Müze-i Hümayûn'un Anadolu'daki ilk şubesidir.²¹ İkinci şube ise 1904 yılında Bursa'da açılmıştır.²²

1869 yılında kazı çalışmaları belli bir kurala bağlanmaya çalışılmış ve ilk yasal düzenleme yapılmıştır (Çal, 2009). Zira bu ilk nizamnâmeye kadar eski eserlerin hukuki durumları fıkıh esaslarına dayandırılmıştır. 1869 yılında yedi maddeden oluşan ilk Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi yayınlanmıştır²³ (Mumcu, 1969). Bu nizamnâme ile eski eser araştırma faaliyetlerinin belli kurallar çerçevesinde yapılması ve bu sayede eski eser kaçakçılığının önlenmesi amaçlanmıştır. (Karaduman, 2004). Bu ilk nizamnâme ile bundan sonra eski eser araştırması yapmak isteyenlere Maarif Nezareti'ne başvurarak resmi izin alma zorunluluğu getirilmiştir. Araştırmalar neticesinde şayet eski eser çıkarılacak olursa, bu eserlerin -sikkeler hariç- başka devletlere nakledilmesi yasaklanmıştır. Bir kişinin özel mülkünden çıkarılacak olan eserler o kişinin kendi şahsi malı olacaktır. Eski eser araştırma izni sadece toprağın altındaki eserleri kapsamaktadır. Toprağın üzerindeki eserlere hiçbir şekilde zarar verilmeyecektir. Nizamnâmenin önemli bir maddesi kazı görevlileri ile ilgilidir. Eski eser kazıları hakkında bilgisi olanlar bunu ispatladıktan sonra ilgili yerlerde görevlendirilmek üzere başvuru yapacaklardır (Karaduman, 2004). Nizamnâmeye göre yurt dışına eski eser çıkarılması yasaklanmıştır. Buna rağmen yasağa uyulmamış, eserler bir şekilde yurt dışına kaçırılmıştır. Bu ve benzeri

¹⁵ Ressam, müzeci, arkeolog ve yazar olan Osman Hamdi Bey (1842-1910), Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın oğludur. Çok yönlü bir şahsiyet olmasında ailesinin rolü büyüktür (Gündüz, 2007). Osman Hamdi Bey'in hayatı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. (Mansel, 1960).

¹⁶ Osman Hamdi Bey'in müdürlüğü esnasında Müze-i Hümayun yararına yapmış olduğu hizmetler için bkz. (Cezar, 1995a).

¹⁷ Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kurulmasına ilişkin gerekçe ve yönetmelik için bkz. (Cezar, 1995a); Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılışından önce de eski eserler konusunda uzman yetiştirmek amacı ile 1875 yılında tasarlanmış bir okul projesi mevcuttur. Müze-i Hümayûn Mektebi adı ile açılması planlanan bu okul devletin içinde bulunduğu bir takım olumsuzluklar nedeni ile eğitim-öğretim hayatına başlayamamıştır (Serbestoğlu ve Açık, 2013).

¹⁸ Sanayi-i Nefise Mektebi'nin faaliyetleri için bkz. (Ürekli, 1997; Ürekli, 2009).

¹⁹ Müze-i Hümayun adına yapılan ilk ulusal kazı Nemrut kazısıdır. Osman Hamdi Bey bundan başka Sayda'da yaptığı kazılar neticesinde İskender Lahdi başta olmak üzere pek çok değerli lahitleri gün yüzüne çıkarmıştır. Bu başarıları ile Osman Hamdi Bey dünya çapında bir üne sahip olmuştur (Akurgal, 1992; Shaw, 2022; Çelik, 2022); Müze-i Hümayun adına yapılan tüm kazılar için bkz. (Cezar, 1995a); İskender Lahdi'nin keşfi ve İstanbul'a getirilişi hakkında bkz. (Dilbaz, 2016).

²⁰ Osmanlı başkentinde kurulan Müze-i Hümayun, kısa zamanda uluslararası çapta imrenilen saygın bir kuruma dönüşmüştür. Zira müzede sergilenen lahit koleksiyonu dünyanın başka hiçbir yerinde mevcut değildir. (Çelik, 2016).

²¹ 1899 yılında Konya'da Müze-i Hümayun'un şubesi olarak açılan Konya Âsâr-ı Atıka Müzesi, Anadolu'nun ilk arkeoloji müzesidir. Konya'da modern müzeciliğin temelini oluşturan müzede, çeşitli depolarda muhafaza edilen eski eserler sergilenmiştir. Müzenin açılışı ile Konya vilâyeti dâhilinde bulunan eski eserler buraya nakledilerek eski eserlerin muhafazası sağlanmıştır (Muşmal, 2009c; Muşmal, 2014).

²² Bursa müzesi, Bursa Mekteb-i İdadisi bahçesinde, Sultan Abdülhamid'in cülus yıldönümünde büyük bir tören eşliğinde açılmıştır (Yaşayanlar, 2018).

²³ Nizamnâmesinin tam metni için bkz. (*Takvîm-i Vekâyi*, Nu. 2053, 1 Zilkâde 1285/13 Şubat 1869, s.1.)

durumlar neticesinde eksiklikler fark edilmiş ve öncesine göre daha kapsamlı ve geniş yeni bir nizamnâme hazırlanmıştır (Şimşek ve Dinç, 2009). Kazı araştırmalarına yönelik on yıl ara ile 1874 ve 1884 yıllarında olmak üzere iki defa daha eski eser yönetmelikleri çıkarılmıştır. 1874 Nizamnâmesinin²⁴ en büyük kusuru kazılarda elde edilecek eski eserlerin üçe bölünmesi ve sadece bir parçasının devlete ait olmasıdır. Diğer parçalardan biri arazi sahibine, kalan kısmı ise kazıyı yapana ait olacaktır. Fakat uygulamada bu paylaşım yapılamamış, eserin tamamı kazıyı yapanların elinde kalmıştır. Yabancı araştırmacılar ortaya çıkardıkları eserleri arazi sahibinden satın almak ve devlete pek de önemli olmayan eserleri teslim etmek suretiyle hemen hemen üçte üçlük bir paya sahip olmuşlardır (Akurgal, 1992). Nizamnâmelerin uygulanması aşamasında saptanan bu ve benzeri eksiklikler zamanla giderilmeye çalışılmıştır.²⁵ Örneğin, 1874 Nizamnâmesinde “her çeşit sanat eseri” cümlesinden ne kastedildiği 1884 Nizamnâmesinde somut örnekler ile açıklanmıştır. Osman Hamdi Bey’in müdürlüğü esnasında 1874 tarihli nizamnâmede gördüğü eksiklikler neticesinde hazırlattığı yeni Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi 1884 yılında yürürlüğe girmiş ve 89 yıl boyunca yürürlükte kalmıştır. Yeni nizamnâme 37 madde ve 5 bölümden oluşmaktadır. (BOA. A. DVN. MKL. 25/45). Nizamnâmede genel hükümler, eski eser alım satımı, eski eser araştırma ve kazılarına dair hususlar ve ceza hükümleri yer almaktadır (Nazır, 2010). Bu nizamnâme ile kazı yapanlara ve arazi sahibine pay verilmesine imkân sağlayan tehlikeli hüküm iptal edilmiştir. Dolayısı ile eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasına mâni olunmak istenmiştir. Bundan sonra çıkarılacak tüm eserler müzeye aktarılacaktır²⁶ (Cezar, 1995a; Akın, 1993). Böylelikle eski eser konusunda devlet politikası olarak belli bir bilinç oluşmaya başlamıştır. Ne var ki bu aşamada Osmanlı yöneticilerinin bazı tutarsız davranışları nedeni ile nizamnâme hükümlerine bazen titizlikle uyulduğu bazen de yok sayıldığı anlaşılmaktadır²⁷ (Şimşek ve Dinç, 2009).

Osman Hamdi Bey, her ne kadar kendisi hazırlamış olsa da 1884 Nizamnâmesinde eski eser tanımında gördüğü bazı eksiklikler nedeni ile 1906 yılında yeni bir nizamnâme daha yayınlamıştır. (BOA. ŞD. (Şûra-yı Devlet Evrakı), 220/70). Bazı maddeler ana esaslara dokunulmadan detaylandırılmıştır. 5 bölüm 35 maddeden oluşan yeni nizamnâmede eski eserlerin mülkiyetinin kime ait olacağı konusu bir öncesine göre daha net bir şekilde ifade edilmiştir. Buna göre her türlü arazide ortaya çıkacak olan arkeolojik eserler devlete aittir. Bu eserleri bulma, toplama, koruma ve müzelere yerleştirme yetkisi de sadece devlete aittir. Nizamnâmede eski eser tanımı daha açık ve daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Böylece herhangi bir anlaşmazlığa ve yoruma yer verilmemiştir. Buna göre nizamnâmede taşınır ve taşınmaz bütün eski eserlere dair detaylı bir liste hazırlanmıştır (Shaw, 2004; Muşmal ve Gümüş, 2021). Bu yeni nizamnâme ile Osmanlı idarecilerinde eski eser anlayışının yavaş yavaş olgunlaşmaya başladığı anlaşılmaktadır (Çal, 1997). 1906 yılında çıkarılan bu son nizamnâme 1974 yılına kadar yürürlükte kalmış, Cumhuriyet döneminde de kullanılmıştır (Nazır, 2010).

XIX. Yüzyıl Sonları XX. Yüzyıl Başlarında Kaş Kazasında Âsâr-ı Atıka Bilinci

Osmanlı Devleti’nde eski eserlerin hukuki durumları ile alakalı daha çok dış dinamiklere bağlı olarak XIX. yüzyılda başlayan sürecin etkileri çok geçmeden taşrada da görülmeye başlamıştır.²⁸ Bu anlamda eski eserleri bulma ve koruma bilincinin gelişmeye başladığı yıllarda Konya vilâyetine bağlı Teke sancağının çok fazla ilgi gördüğü söylenebilir. Nitekim Vilâyet Salnâmelerinde de Teke sancağının eski eser konusunda zenginliğine vurgu yapılmıştır (Salnâme-i Vilâyet-i Konya, defa. 17, 1301). Özellikle Teke sancağına bağlı olan Kaş kazası ve civarının bulunduğu bölge Likya kentlerinin kurulu olduğu bir yerdedir. En eski

²⁴ Nizamnâmenin tam metni için bkz. (BOA. (Bâb-ı Âsâfî Dîvan-ı Hümayun Mukavele Kısmı), A. DVN. MKL., 12/5.)

²⁵ 1874 Nizamnâmesindeki eksiklikler hakkında eleştiriler için bkz. (Mumcu, 1969; Paksoy, 1993); Eski eser kaçakçılığı ve eski eserler tüzüğü konularına dönemin gazete sütunlarında da rastlanmaktadır. Örneğin 18 Nisan 1874 tarihli Basiret Gazetesi’nde eski eserlerin ülke için taşıdığı değer ve memleketin eski eser açısından zenginliğine vurgu yapılmıştır. Diğer yandan Avrupa müzelerinin Osmanlı topraklarından kaçırılan arkeolojik eserler ile zenginleştiği detaylı bir şekilde anlatılmıştır (Cezar, 1995a).

²⁶ Ayrıca her kazı yapılacak bölgenin bir haritasının Müze-i Hümayun’e gönderilmesi şartı ilave edilmiştir (Shaw, 2022).

²⁷ Ortaya çıkarılan eski eserlerin hepsinin devlete ait olduğu 1884 Nizamnâmesinde açıkça belirtilmiş olmasına rağmen kazılarda elde edilen eserlerin çoğu yabancı araştırmacılar tarafından üstelik padişahın izni ile yurt dışına çıkarılmaya devam edilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti’nin o yıllarda içerisinde bulunduğu durum ile açıklanabilir (Akurgal, 1992).

²⁸ Osmanlı taşrasında eski eserlere dair yapılmış bazı önemli çalışmalar vardır. Biray Çakmak, “Osmanlı Taşrasında Âsâr-ı Atıka Bilincinin Gelişimi: Gediz Kazasında Bulunan Eski Eserler”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi Yıl 15 Sayı 30 (Güz 2019)*; Biray Çakmak, “Osmanlı Döneminde Uşak Kazasındaki Antik Mirasın Keşfine Yönelik Gelişmeler”, *Antik Phrygia’nın Merkezinde Bir Kent AKMONLA (2014-2017 yılları arasındaki Arkeolojik Yüzye Araştırmalarının Sonuçları)*, Ed. Münteha Dinç-Emre Taştemür, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2019, s.243-255; Hakan ASAN, “Diyarbakır Vilâyeti’nde Âsâr-ı Atıka Bilincinin Gelişimi: Müze-i Hümayun Fahrî Memuru Natık Efendi ve Faaliyetleri”, *Belgi Dergisi*, S. 24, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2022/II, s. 399-429; Mevlüt Çelebi, “Antalya Bölgesi’nde İtalyan Arkeoloji Heyetleri”, *Adalya*, No: X, 2007, s. 387-402; Mevlüt Çelebi, “İtalyanların Bodrum ve Çevresindeki Arkeolojik Faaliyetleri (1919-1928)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 33, S 2, 2018, s. 357-373; Naim Ürkmez, “İskenderun’da Bulunan ve Ele Geçirilen Eski Eserler”, *History Studies*, Volume 6 Issue 3, 2014, s. 349-367.

dönemlerde Antiphellos (Andifli) adıyla bilinen Kaş'ın tarihi İÖ. VI. yüzyıla kadar uzanmaktadır. İ.Ö. II. yüzyıl ortalarında Likya Birliği üyelerine katılan kent, Roma döneminde de önemini korumuştur. Günümüze ulaşmış en iyi durumdaki eserler tiyatro binası ve mezar anıtlarıdır²⁹ (Sevin, 2001; Texier, 2002b). Kaş kazasında XIX. yüzyıl sonlarında XX. yüzyıl başlarında yapılan kazı çalışmaları esnasında pek çok önemli arkeolojik eser gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu eserler genellikle Kaş kazasına bağlı köylerde yapılan kazılar neticesinde elde edilmiştir.

Kaş ve civarının içinde yer aldığı Likya bölgesine Avusturyalı araştırmacıların yoğun bir ilgisi söz konusudur. XIX. yüzyıl sonları XX. yüzyıl başlarında Konya vilâyeti dâhilinde araştırma yapmak için gelen gezgin ve bilim adamlarının çoğu Alman ve Avusturyalılardan oluşmaktadır. Bunun sebebinin tamamen politik olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti, Rusya ile yapılan 93 Harbi neticesinde İngiltere ve Fransa'dan uzaklaşırken Almanya ve daha sonra Avusturya ile yakınlaşmıştır. Bu vesile ile Alman ve Avusturyalı araştırmacıların Osmanlı topraklarında daha rahat hareket ettikleri söylenebilir (Muşmal, 2009b). Bununla birlikte Avusturyalı araştırmacıların Osmanlı topraklarında kazı çalışmalarına başlamaları diğer Avrupalı araştırmacılardan daha geç olmuştur. Likya bölgesinde araştırmalar yapmış olan Julius August Schönborn, 1842 yılında Kaş kazası civarında Gölbaşı-Trysa'da bulunan antik mezar anıtını keşfetmiştir. Fakat 1842'de henüz bu tür bir kazı ve nakliyat işini destekleyecek kurumsal altyapı bulunmadığından, anıt o dönemde yerinde bırakılmıştır. Aynı dönemde Likya'da Nereidler Anıtı'nın kazıları Charles Fellows tarafından yürütülmüştür. Viyana Bilimler Akademisi'nin Likya bölgesinde kapsamlı çalışmaları olmuştur (Erdemir, 2012). 1881 yılında Otto Benndorf başkanlığında bir heyet bölgede bir araştırma gezisi yapmış ve gezi sonuçları *Reisen in Lykien und Karien* başlıklı bir kitap ile yayınlanmıştır. Bu heyette, mimar George Niemann, tıp eğitimi almış olan Felix von Luschan, ve fotoğrafçı Wilhelm Burger yer almıştır. Araştırma için Avusturya donanmasından bir gemi³⁰ tahsis edilmesinin yanı sıra zengin aristokratlardan ödenek bulunmuştur. 1881'de gerçekleştirilen bu araştırma gezisinde bölgenin kapsamlı bir haritası hazırlanmıştır. Bu sırada 1842'de Julius August Schönborn tarafından keşfedilen antik mezar yeniden bulunmuştur. Heyetin dikkatini çeken bu eşsiz eser gerekli yazışmalar yapıldıktan sonra 1882/83 yıllarında Viyana'ya götürülmüştür. Benndorf ve Niemann bu anıta dair detaylı bir yayın hazırlamışlardır (Erdemir, 2012).

Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarı ile Kaş kazasında sonraki yıllarda da çeşitli vesileler ile eski eserler ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan bazıları bilinçli olarak yapılan kazılar neticesinde elde edilmiştir. Örneğin 1882 yılında Gölbağçe adlı belde Avusturyalılar tarafından gerekli izinler alındıktan sonra kazı çalışmaları başlatılmıştır. Diğer yandan 1895 yılında Kaş'a bağlı Bayındır köyünde üç adet kabartma resimli taşın ortaya çıkarılması, 1904 yılında Gelemiş köyünde parçalanmış halde bir heykel bulunması, 1906 yılında Kınık köyünde yasal olmayan yollar ile toprağın altından küpler çıkarılması Kaş kazası ile alakalı belgelere yansıyan arkeolojik faaliyetlerdir. Ayrıca 1908 yılında Kumköy civarında Sarısu İslam Mezarlığında eski eserden sayılan bir mezar taşının yerinden alınıp başka bir yere taşınması söz konusudur.

Avusturya İmparatoru Adına Gölbağçe'de Yapılan Kazılar

1882 yılı bahar aylarında Mentеше sancağı Muğla yakınlarında ve Teke sancağına bağlı Kaş kazasında Gölbağçe adlı belde, Avusturya imparatoru adına eski eser araması yapılması gündeme gelmiştir. Avusturya'nın izin talebi sefirler aracılığı ile dile getirilmiş ve nihayetinde Avusturya imparatoru, adı geçen bölgelerde âsâr-ı atika araştırması yapmak için bir imtiyaz elde etmiştir. Antalya ve Kaş'ta eski eser arama ruhsatının sağladığı yetkilere Avusturya İmparatoru adına Avusturya Sefiri Baron de Kalis sahip olmuştur. (BOA, (Maarif Nezareti Mektubî Kalemi), MF. MKT., 74/146, lef. 1). Avusturya hükümetine kazı izni belirli kurallar çerçevesinde verilmiştir.³¹ Söz konusu imtiyaz ihtiyaç halinde değişiklik yapılmak üzere iki

²⁹ Kaş, 1455 yılı kayıtlarında Osmanlı idari yapısı içerisinde Anadolu Eyaletlerine bağlı Teke sancağının bir nahiyesi olarak görülmektedir (Baykara, 2015); XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında ise kaza olarak geçmektedir (Karaca, 1997); XIX. yüzyılda ise Kaş kazası bağlı bulunduğu Teke sancağı ile birlikte Karaman eyaletine dâhil edilmiştir (Baykara, 2015); 1831 yılı nüfus sayımında Kaş ve kendisine bağlı olan köylerin detaylı nüfusu için bkz. (Mehmet Ak, 2014); Fakat Konya Vilâyet Salnâmelerine göre Kaş, 1868 yılı itibariyle Teke sancağına bağlı Elmalı kazasının 5. 218 nüfuslu bir nahiyesi olarak kaydedilmiştir (Salnâme-i Vilâyet-i Konya, defa. 1, 1285); Kaş, 1871 yılı kayıtlarında yine Elmalı kazasına bağlı bir nahiyeye olup, aralarında Bayındır, Gelemiş, Temre ve Kumlu köylerinin de bulunduğu toplam 46 köye sahiptir (Salnâme-i Vilâyet-i Konya, defa. 4, 1288); 1879 yılı itibariyle Kaş, Teke sancağına bağlı bir kaza olarak kaydedilmiştir. Kaş kazası 1879 yılı verilerine göre kendisine bağlı bulunan 58 adet köyde yaşayan halk ile birlikte toplam 8842 Müslüman nüfusa sahiptir (Salnâme-i Vilâyet-i Konya, defa. 12, 1296).

³⁰ 73 kişilik Avusturya gemisi 1882 yılı bahar aylarında İstanbul'dan hareket etmiş ve ilk olarak İzmir Limanına ulaşmıştır. İzmir'den eski eser araştırması için Fethiye tarafındaki adalara doğru tekrar yola çıktığı 21 Nisan 1882 tarihli dilekçeden anlaşılmaktadır (BOA, Y. PRK. AZJ., (Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal), nr. 5/30).

³¹ Osmanlı topraklarında arkeolojik çalışma yapmak isteyen araştırmacıların devletten izin almaları gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin arkeoloji politikasını belirleyen nizamnâmeler yayımlanmadan önce bile böyle bir iznin kullanılmakta olduğu

seneyi geçmemek şartı ve Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesine uygun olmak koşulu ile verilmiştir. Araştırmacıların verilen izin karşılığında süresine göre belli bir ücret ödemekle yükümlü oldukları anlaşılmaktadır. Buna göre altı aylık ruhsat için üç, bir sene için altı ve iki sene için on lira ruhsat ücreti vermeleri gerekmektedir.³² (BOA, (Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî), DH. MKT., 1340/76, lef. 1). Anlaşıldığı kadarı ile mevcut kurallara riayet edildiği sürece kazı araştırmalarının yapılmasında bir mahsur görülmemiştir. Maarif Nezareti ile yapılan görüşmeler neticesinde eski eser araştırması ile ilgili kazı çalışmalarının yapılacağı yerlerin herhangi bir köy ve kasaba sınırlarını aşmaması gerekmektedir. Bunun için gerekirse çalışma yapılacak alan bir harita üzerinde gösterilmelidir. Diğer yandan eğer çalışma yapılacak arazi bir şahsa ait ise mutlaka arazi sahibinin rızası alınmalıdır. Kazı çalışmalarının kontrollü yapılmasını sağlamak adına aynı anda iki farklı mevkide kazı yapılmasına müsaade edilmemiştir. Ayrıca kazılar neticesinde ortaya çıkarılacak olan eski eserler nizamna uygun bir şekilde taksim edilmelidir. (BOA, DH. MKT., 1340/76, lef. 1). Sadaret makamından Aydın valisi Ali Paşa ile Konya valisi Said Paşa'ya hitaben kazı çalışmaları hakkında bu çerçevede emirler kaleme alınmıştır. Zira çalışmalar yerel hükümetlerin onayı ve denetimi çerçevesinde yürütülecektir. Kazı çalışmalarını yapacak olan görevlilerin yanlarında yerel yöneticiler tarafından atanacak olan yardımcı görevliler de bulunacaktır.³³ Bu görevlilerin maaş ve masrafları kazıyı yaptıranlar tarafından karşılanacaktır. (BOA, (Maarif Nezareti Mektubî Kalemî), MF. MKT. 74/146, lef. 1). 27 Şubat 1882 tarihli yazı ile söz konusu valiler kazı çalışmaları hakkında bilgilendirilmişlerdir. Buna göre çalışmaların kurallara uygun bir şekilde yürütülmesi konusunda son derece dikkatli davranmaları, nizamna aykırı hareketlerden de sakınmaları emredilmiştir. (BOA, DH. MKT. 1340/76, lef. 1). Gölbahçe'de yapılacak kazı çalışmaları Konya vilâyetine 1882 yılı Mart ayı başında bir telgraf ile bildirilmiş ve bu iş için ihtiyaç duyulan memurun yerelden tedarik edilmesi gerektiği haber verilmiştir. Hükümet tarafından tayin edilecek olan bu memurun tedarikinin Antalya mutasarrıflığına telgrafla bildirilmesi istenmiştir.³⁴ (BOA, MF. MKT. 74/128, lef. 1). Benzer bir yazı Menteşe sancağında Muğla civarında yapılacak olan kazılar için de gönderilmiştir. Bu yazılarda özellikle vurgulanan husus, nizamnâme hükümlerine uygun hareket edilmesidir. Ayrıca kazı çalışmaları neticesinde eserler çıkarıldıkça pey-der-pey Maarif Nezareti'ne bilgi verilmesi istenmiştir. (BOA, MF. MKT. 74/146, lef. 1).

Osmanlı Devleti yayınladığı nizamnâmeler ile kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkan eski eserlere sahip olma hakkı konusuna bir açıklık getirmeye çalışmıştır. Her nizamnâmede eserlere sahip olma hakkı mevzusunda bir değişiklik yapılmıştır. Çünkü eserlerin yurtdışına kaçırılma faaliyetleri arttıkça devletin eski eserleri koruma refleksi (bilinci) de artmıştır. Buna göre ilk nizamnâmede sahipli arazide bulunan arkeolojik eserin arazi sahibine ait olduğu hükmü verilirken sürecin sonunda bu hüküm tüm eserlerin devlete ait olduğu şeklinde değiştirilmiştir. İlk nizamnâmedeki hükmün yabancı araştırmacılar tarafından ihlal edilmesiyle 1874 Nizamnâmesinde sahip olma hakkı meselesi biraz daha detaylandırılmıştır. Şöyle ki, eğer bir kişi kurallara uygun bir şekilde eski eser bulmuş ise bulduğu eserin üçte birini alabilecektir. Kalan üçte bir, eserin bulunduğu arsa sahibinin, en son üçte bir ise devletindir (Cezar, 1995a; Çal, 1997; Yıldırım ve Martal, 1999; Dilbaz, 2018). Şayet eseri bulan bizzat arsa sahibi ise eserlerin üçte ikisini kendisi alacak

anlaşılmaktadır. Nitekim 1843 yılı itibarıyla Osmanlı topraklarında arkeolojik araştırma yapmak isteyen araştırmacılar izne tâbi tutulmuştur (Çal, 1997); Daha sonra çıkarılan nizamnâmeler ile kazı izinleri hususunda bazı yeni kurallar getirilmiştir. Örneğin 1869 ve 1874 Nizamnâmelerine göre, izin almak isteyen araştırmacı ilk olarak Maarif Nezareti'ne başvurmak ve onaylanmasını beklemek zorundadır. Kazı izin belgesi ve arazi sahibinin izni olmadan çalışmalara başlamak yasaktır. Şayet araştırma yapmak isteyen yabancı devlet ise kazı iznini bizzat padişah verecektir. 1884 Nizamnâmesi ile kazı izni için yeni bir sisteme geçilmiştir. Buna göre kazı izni yine Maarif Nezareti'nden alınmaktadır. Fakat Babıâli'nin de onayı gerekmektedir. Ayrıca yapılan talebin yönetmeliğin şartlarına uygun olmasına da dikkat edilmiştir. 1906 Nizamnâmesine göre ise araştırma yapmak isteyen kişi başvuru dilekçesine ilave olarak araştırma yapılacak yerin ismi ile sınırlarını ve arkeolojik eserlerin yerini gösteren bir haritayı eklemek zorundadır (Dilbaz, 2018).

³² Osmanlı Devleti kazı izni verme aşamasında bir miktar depozito bedeli almıştır. Bu uygulama ilk olarak 1874 Nizamnâmesinden sonra yürürlüğe girmiştir. Başlangıçta üç Osmanlı altını olan depozito miktarı sonraki nizamnâmelerde kazı süresine göre değişmiştir. 1884 ve 1906 nizamnâmelerinde altı aya kadar beş altın, bir yıla kadar 10 altın, iki yıla kadar 20 altın depozito alınmıştır. Alınan bu bedel, kazı sorunsuz bir şekilde tamamlandığında kazı sahibine iade edilmiştir (Dilbaz, 2018, s. 87).

³³ Osmanlı topraklarında her türlü arkeolojik kazı ve araştırmada gözlemci bir memur bulundurulması gerekmektedir. Yapılan bu görev karşılığında memurlara belirli miktarda ücret ödenmesi söz konusudur. 1869 yönetmeliğinde kazı çalışmalarında memur bulundurulması zorunlu olamamasına rağmen ve hatta yönetmelikler yayınlanmadan önce yapılan kazılarda bile görevli memurların varlığından bahsedilmektedir. 1874 yönetmeliğinde ise eserlerin korunması için yerel hükümetler tarafından görevli memur tayin edilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Şayet kazı alanı kontrol edilmesini zor bir noktada ise kazı ruhsatı alan kişinin yanına masrafi kendisinden karşılanmak üzere bir memur atanacaktır. Buradaki maksat kazı çalışmalarının denetlenmesi ve arkeolojik eserlerin yurtdışına kaçırılmasını engellemektir. Şayet kazı yapacak araştırmacının yanına resmi görevli memur atanmazsa araştırmacı bu durumu haber vermek zorundadır. Böyle bir durumu haber vermeyen araştırmacılara para cezası verilecektir (Dilbaz, 2018); Eski eserlerden anladığını nezarete ispat edenler memur olarak çalışabileceklerdi (Çal, 1997).

³⁴ Eski eser konusunda henüz yeterli uzman kadrosu bulunmadığından taşrada duyulan ihtiyaca binaen fahri memurlar görevlendirilmiştir. Bu sayede eski eserlerin taşradan yurt dışına çıkarılması engellenmeye çalışılmıştır (Çakmak, 2019a).

kalan üçte biri devlete verecektir. Fakat yabancı araştırmacılar bu hükmü de kendi lehlerine çevirmeyi başarmışlardır. Arazi sahibinden kendi payına düşen eserleri satın almak ya da direk araziye satın almak sureti ile eserlerin üçte ikisini elde etmişler ve bu sayede eski eser kaçakçılığı faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu yüzden 1884 ve 1906 Nizamnâmelerinde eserlere sahip olma hakkı konusunda bir düzenleme yapılmıştır. Özellikle yabancı araştırmacıların bu yeni yönetmeliğe uygun davranması konusunda hassas davranılmıştır. Buna göre araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılan eser tamamıyla Müze-i Hümayûn'a aittir. Hangi arazide olursa olsun taşınır ya da taşınmaz her türlü arkeolojik eser devletin malıdır ve kazıyı yapan araştırmacı eserin sadece resmini ya da kalıbını alabilecektir (Dilbaz, 2018)

Avusturya İmparatoru adına Kaş'ta yapılan kazıda çıkarılan âsâr-ı atıkadan devlete ait olanlarının İstanbul'a gönderilmesi büyük önem arz etmektedir. Araştırmalar neticesinde çıkarılacak eşyanın ilgili kanunda yer alan hükümlere göre taksim edilmesi gerekmektedir. Bu hususta Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi'nde belirtilen kurallara riayet etmek şarttır. Şayet kazı yapılacak alan mîrî arazide ise, çıkarılacak eserlerin Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi ahkâmına uygun olarak üçte ikisinin, sahipli araziden ise üçte birinin Müze-i Hümayûn'a teslim edilmesi gerekmektedir (BOA, MF. MKT. 74/146, lef. 1).

Bu çerçevede kazı çalışmaları esnasında ortaya çıkarılan eski eserlerin taksim edilmesi konusu titizlikle takip edilmiş ve birtakım yazışmalara konu olmuştur. Kaş'ta çıkarılan eserlerin nizamına uygun olarak taksim edilmesi konusu Maarif Nezareti tarafından Kaş kaymakamlığına telgraf ile bildirilmiştir. Bunun üzerine görevli memur Konya mutasarrıfının yanına gelerek çıkarılan eserlerin büyük bir kısmının parçalanmış halde olduğunu ve muhtemelen bunların büyük bir eserin parçalarına ait olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla çıkarılan eserlerin bu hali ile usule uygun bir şekilde taksimi mümkün değildir. Bu yüzden eserlerin bedelini tespit etmek gerekmektedir. Fakat o bölgede eski eserler konusunda yeterli bilgiye sahip uzman bir kişi olmadığından bu şartlarda hukuka uygun hareket etmek mümkün görünmemektedir. Bu yüzden ya kazıyı gerçekleştirenler ya da hükümet tarafından masrafları kendilerinden olmak üzere gemi tutularak çıkarılan eserlerin İzmir'e nakli düşünülmüştür. Söz konusu eserlerin taksiminin nizamına uygun yapılması ancak bu şekilde mümkün olacaktır. Eğer İzmir'de de taksimi yapılamazsa bile bu defa bedelinin orada takdir edilmesi daha uygun olacaktır. Bu durum Maarif Nezareti'ne telgrafla bildirilmiş ve izin talep edilmiştir. Gelen cevapta masrafları kazıyı yapanlara ait olmak şartıyla mevcut eşyanın gemilere yüklenerek İzmir'e nakledilmesine izin verilmiştir. Söz konusu yazı ilgili memur ve kaymakama tebliğ edilmiştir.

Kaş kaymakamından alınan cevaba göre eserlerin İzmir'e nakli konusunda ilgili telgrafın ulaşmasından önce söz konusu memura 79 sandık eserin nakli için kazıyı yapanlara ruhsat vermesi hatta ruhsatı kendisinin de mühürlemesi teklif edilmiş ise de bunun sonradan uygun olmadığı anlaşılmıştır. Kaymakam, kendisine havale edilmiş olan tahkikatın yapılmasından sonra "nizâma uygun bir şekilde hisseleri kadar eseri nakledebilirse" ibaresinin eklenmesi ile mühürlüyüp kaza merkezine geri dönmüştür. Bu esnada kazı sahipleri eserlerin İzmir'e nakline ve hatta nakli halinde masraflarını karşılamayı bile kabul etmemiştir. Önceki emirlere uygun olarak taksimin mahallinde yapılması konusunda ısrar etmişlerdir. Şayet bu şekilde davranılmadığı sürece söz konusu eserleri terk ederek geri döneceklerini ve protestoya başlayacaklarını ifade ederek tehdit etmişlerdir. Bunun üzerine iskeleye indirilmiş olan 164 sandığın içinde bulunan 129 parça eser 30 Ağustos 1882 tarihiyle tebliğ edilen telgrafa istinaden taksim edilemez addolunarak, kaymakamın kendisinin de soruşturmalar için kaza merkezinde olduğu halde eserler, memur tarafından kazıyı yapanlara teslim edilerek naklettirilmiştir.

Kazı yapılan yerde devlete teslim edilmek üzere 66 parça eski eser ile 77 adet bakır sikke bırakılmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde Teke sancağı mutasarrıflığı ne yapılması gerektiği konusunda Konya valiliğine bir telgraf yazmıştır. Buna istinaden Konya mutasarrıfı ve aynı zamanda vali vekili görevinde bulunan Ahmet Şerif, Müze-i Hümayûn için terk edilmiş olan bu eski eserler hakkında ne yapılması gerektiği konusunda 7 Ekim 1882 tarihinde Maarif Nezaretine bir telgraf yazmıştır (BOA, MF. MKT. 77/59, lef. 1). İlerleyen günlerde Müze müdürlüğüne de konu ile ilgili bir yazı gönderilmiştir (BOA, MF. MKT. 77/59, lef. 1/3). Diğer yandan 11 Ekim 1882 tarihinde Konya vilâyetinden, çıkarılan eserlerin muhafazalı bir şekilde İstanbul'a gönderilmesi için gereken masraf miktarının belirlenmesi istenmiştir (BOA, MF. MKT. 77/59, lef. 2/1). Aynı tarihte yazılmış olan bir başka yazı ile çıkarılan eserlerden heykelin nakliye masraflarının vilâyete bırakılmış olan 30 bin kuruştan karşılanacağından meblağın ekonomik darlık nedeniyle süratli bir şekilde gönderilmesi talep edilmiştir³⁵ (BOA, MF. MKT. 77/59, lef. 3/1).

³⁵ Yazışmalardan da anlaşıldığı üzere arkeolojik kazılar belirli bir bütçe gerektiren çalışmalardır. Araştırmalar esnasında toprağın kazılması, eserlerin çıkarılması ve özellikle büyük boyutlu olanların taşınması epey masraflıdır. Bu masraflar genellikle kazıyı yapan araştırmacılar tarafından karşılanmıştır. Osmanlı Devleti'nin eski eser politikasını belirleyen yönetmeliklerin ilki olan 1869

Avusturya imparatoru adına Kaş'ta kazı yapmakta olan ekibe ait bir ilim heyeti Teke mutasarrıflığına gelip, bu havâlide bulunan bazı âsâr-ı atıkayı görmek istediklerini arz etmişlerdir. Mevzu öncelikle vilâyete bildirilmiş daha sonra da 30 Ekim 1882 tarihli bir telgraf ile Konya mutasarrıfı Ahmed Şerif tarafından Maarif Nezareti'ne iletilmiştir (BOA, MF. MKT. 77/79, lef. 1). Merkezden gelen cevaba göre heyetin bölgede araştırma yapmasında ve eserleri görmelerinde bir sakınca olmadığı bildirilmiştir. Fakat eski eser araştırmak ve çıkarmak için mutlaka nizâm gereğince yanlarında ruhsatları bulunması koşulu aranmıştır. Bu konuda çok itinalı davranılması uyarısı yapılmıştır (BOA, MF. MKT. 77/79, lef. 1/2).

Bu çerçevede 19 Kasım 1882 tarihinde Avusturya imparatoru adına Teke sancağı dâhilinde Kaş ve Menteşe sancağına bağlı yerlerde yapılacak olan kazı çalışmalarında ve araştırmalarda çalışmak üzere tayin edilen memurların vazifelerini belirten bir talimatname kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Buna göre;

1. Mabed vs. gibi eski zamanlardan kalmış olan eski bina ve sabit eser bulunursa kesinlikle tahrip ettirilmeyecektir.
2. Âsâr-ı atıka araştırması yapılacak olan yer şayet sahipli bir arazi ise, öncelikle sahibinin rızası alınmalıdır. Arsa sahibinin rızası olmadan kesinlikle araştırmalara başlanılmamalıdır. Nizamnâmenin on üçüncü maddesinde beyan olunduğı üzere araştırmalar sırasında bir köy veya kasaba hududuna tecavüz edilmemelidir. Lüzumu halinde araştırma yapılacak olan bölgeyi gösteren bir harita tanzim edilerek araştırma bölgesinin sınırları tayin edilmelidir.
3. İbadet yerleri, tekkeler, medreseler, mezarlıklar, su kanalları ve halkın kullandığı yollar gibi halka zararı olacak yerlerde kazı çalışması yapılması uygun bulunmamıştır³⁶ (Shaw, 2014).
4. Memurlar, Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesine uygun davranmamak ve ruhsatı olmadan kazı yapmak gibi hükümlere aykırı davrananları ve bu türden girişilen bütün muameleleri engelleme yetkisine sahiptirler.
5. Araştırmalara başlandıktan sonra eğer bir mahzur görülürse nizamnâmenin on beş ve on altı maddelerine göre muamele edilecektir.³⁷
6. Her gün çıkarılan âsâr-ı atıka bir deftere kaydedilmek suretiyle hükümetin nezaret ve muhafazası altında ve güvenilir bir yerde saklanacaktır. Vilâyetten Maarif Nezareti'ne sürekli yazı ile bilgilendirme yapılacaktır. Bu yazışmalar neticesinde çıkarılan eserler belli bir yere naklettirilecektir. Günlük olarak tutulacak defter araştırmacılar ve görevli memur tarafından mühürlenerek doğruluğı tasdik edilecek ve her ay vilâyet merkezine gönderilecektir. Bütün araştırma muameleleri hususunda hem bu talimat hem de Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi'ne uygun hareket edilmesi gerekmektedir. Aykırı hareketlerden ilgili memurlar mesul olacağı için araştırmaların nizamnâme ahkâmına uygun yapılmadığı durumlarda keyfiyet, memur tarafından derhal vilâyet merkezine bildirmek zorundadır.
7. Ek süre ihtiyacı ile beraber kazı çalışması yasaklanan yerlerde yeniden ruhsat verilmedikçe araştırmalara izin verilmeyecektir. (BOA, MF. MKT. 78/7, lef. 1).

Kaş kazası Gölbağçe adlı bölgede yapılan kazı çalışmalarından çıkan antikalardan devlete ait olanların ayrılması gerektiğı konusu 7 Mayıs 1883 tarihinde yeniden gündeme gelmiştir (BOA, DH. MKT. 1340/76,

Nizamnâmesine göre devlet, kazı masraflarını karşılayacağını öngörmüştür. Böylece masraflar devlet hazinesinden ödenerek araştırmacılar desteklenecektir. Aynı zamanda kazı çalışmaları resmi izin alınarak yapılacağından kontrolü sağlanacaktır. Bu şekilde denetlemenin ötesinde kaçakçılığın da önüne geçilmek amaçlanmıştır. Fakat bu icraatları uygulamak pek de kolay olmamıştır. Zira oldukça meşakkatli bir çalışma olan arkeolojik kazıların masrafları hakkında bir sonraki nizamnâmede düzenleme yapılması gerekmiştir. 1874 Nizamnâmesinde her türlü kazı masrafını ödeme konusunda kazıyı yapan kişi ya da kurumlar sorumlu tutulmuştur. Öyle ki, 1886 tarihi itibarıyla Osmanlı Müzesi için yapılmak istenen bir kazıya bütçe yetersizliği nedeni ile izin verilmemiştir. Bu olay Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik durumu özetlemektedir. Yine de devletin bazı durumlarda kazı masraflarının karşılanması konusunda destek olduğu anlaşılmaktadır. Kimi zaman da masraflar vilâyetler tarafından karşılanmıştır (Dilbaz, 2018).

³⁶ Avrupalı araştırmacılar arkeolojik eser bulma umudu ile çalışma alanlarını giderek genişletmişlerdir. Bu çalışmalar halkın yaşam alanına zarar verme boyutlarına geldiğinde devlet kazı alanları ile ilgili bir sınırlama getirmiştir. 1874 yönetmeliğinin 14. maddesinde belirtilen esaslar ile pek çok kazı alanı ve toplumun ortak kullanım alanlarının zarar görmesine mani olunmaya çalışılmıştır. Buna göre, ibadet yerlerinde, tekkelerde, medreselerde, mezarlıklarda, suyolu gibi toplu kullanıma açık mekânlarda kazı yapılması yasaklanmıştır (Dilbaz, 2018; Çal, 1997).

³⁷ Nizamnâmenin 15. maddesine göre ruhsat alındıktan sonra başlanan kazı çalışmalarında şayet bir mahzur görülürse Maarif Nezareti ile irtibata geçildikten sonra kazılar durdurulacaktır. 16. maddeye göre âsâr-ı atıka bulmak için başlatılmış olan kazılar esnasında sakıncalı bir durum meydana gelirse kazı yapılan bölge mahalli hükümet tarafından kontrol edilecektir. Araştırma sonucunda şayet kazı çalışmasının halka zarar verdiği anlaşılırsa masrafları kazıyı yapanlar tarafından karşılanmak üzere bu sorun ortadan kaldırılmalıdır. Sorun çözülmediğı sürece kazı sahibi ortaya çıkan eserlerden payına düşen kısmı elde edemeyecektir (Dilbaz, 2018).

lef. 2/1). Kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan antikalarından ferman gereği devlete ait olanların ayrılmasının zorunlu olduğu tekrarlanmıştır.

Bazı durumlarda kazılarda ortaya çıkan eserlerin yabancı araştırmacılara para karşılığında verilmesi söz konusudur. Şöyle ki, Osmanlı topraklarında gün yüzüne çıkmayı bekleyen pek çok değerli eser mevcuttur. Fakat maddi yetersizlikler yüzünden bu eserler devlet tarafından çıkarılmadan tahrip edilmekte ya da kaçırılmaktadır. Bu değerli hazinenin bir an evvel gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir. Yabancılar kısmen değersiz parçaların satılması ile elde edilen gelir daha değerli eserlerin ortaya çıkarılması için kullanılmıştır. Diğer yandan satışı yapılan arkeolojik buluntular için “değersiz” tanımlamasını yapmak henüz eski eser bilincinin tam olarak olgunlaşmadığı algısını oluşturmaktadır. Nitekim araştırmacılar için “değersiz eser” şeklinde bir tanımlama yoktur. Özellikle Avrupalı araştırmacılar için ortaya çıkarılacak en küçük eser bile çok değerlidir. Arkeolojik anlamda böylesi zengin topraklarda kazı yapmak, elde edilen eserleri müzelerde sergilemek paha biçilemezdir. Hal böyle olunca Avrupalı araştırmacılar için taşıma masrafları da dâhil olmak üzere yapılan harcamaların hiçbirinin bir önemi olmamıştır (Dilbaz, 2018).

Benzer bir örnek yine Kaş kazasında yaşanmıştır. Avusturya imparatoru adına yapılan kazıda çıkarılan ve devlet hissesine isabet eden eserlerin İstanbul'a nakli bir hayli masraflı olacağından Avusturyalıların bu eserlere ne miktarda bedel ödeyeceklerinin öğrenilmesi söz konusu olmuştur. Kaş'ta kazı çalışmaları ile ilgilenen memur Süleyman Efendi bu konuda bir yazı kaleme almıştır. Süleyman Efendi İstanbul'a geldiğinde konuyu detaylı olarak da izah edeceğini belirtmiştir. Süleyman Efendi'nin ifadelerine göre çıkarılan eserlerin her birinin 80-90 kantar ağırlığında olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu eserlerin İstanbul'a nakli epey masraflı olacağından pek mümkün görülmemektedir. Ayrıca eserlerin çoğu parçalarının kazı çalışması yapan heyetin elinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden söz konusu kıymetli eserlerin karşılığında bir bedel alınmasına ve kazıyı yapanların her bir eser için ne kadar para vereceklerinin bir heyet tarafından belirlenmesine karar verilmiştir. 2 Mayıs 1883 tarihinde Teke mutasarrıflığına bir yazı yazılarak bu konuda müfredatlı bir pusula hazırlanması ve durumun merkeze rapor edilmesi istenmiştir. (BOA, MF. MKT. 80/72, lef. 1).

Bayındır Köyünde Bulunan Üç Adet Kabartma Resimli Taş

1895 yılı yaz aylarında Konya vilâyetinde bulunan Antalya'ya bağlı Kaş kazası dâhilinde Bayındır köyü³⁸ yakınlarındaki harabede üç adet kabartma resimli taşın bulunduğu haber alınmıştır. Nizamnâmeye göre yapılması gereken bu eserlerin sanatsal değeri ve tarihi önemine istinaden Müze-i Hümayûn'a nakledilmesidir. Kaş kazasına bağlı Bayındır köyünde ortaya çıkan söz konusu kabartma resimli taşların Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Konya valiliklerince Müze-i Hümayûn'a intikalinin temin edilmesi konusunda Müze-i Hümayûn Müdürü Hamdi Bey, 6 Ağustos 1895 tarihinde Maarif Nezaretine bir yazı göndermiştir (BOA, MF. MKT. 278/53, lef. 1).

Söz konusu taşlar, aldığı izin belgesi ile bu bölgelerde seyahat etmekte olan ve eski eserler ile ilgili araştırmalar yapan Mösyö Heberdey³⁹ tarafından bulunmuştur (Muşmal, 2009a). Heberdey, karşılıksız bir hizmet olarak, bu eserlerin güvenli bir şekilde bulunduğu bölgeden kaldırılmasına ve sandıklara yerleştirilmesine yardım ve gayret edeceğini vaat etmiştir. Söz konusu eski eserler öncelikle çıkarıldıkları yere üç saat mesafede olan ve sahil kenarında bulunan Andifli köyüne indirilecektir. Andifli'de kayık olmaması ihtimali göz önünde bulundurularak o civarda bulunan ve Cezayir-i Bahr-i Sefid vilâyetine bağlı olan Meis, nâm-ı diğer Kastellorizo Adası'ndan⁴⁰ bir kayık gönderilecektir. Söz konusu antik taşların bu kayığa yüklenmesi ile Makri'ye (Fethiye)⁴¹ ve oradan da vapura aktarılarak İstanbul'a naklettirilmesi

³⁸ Konya Vilâyet Salnâmesi kayıtlarına göre Bayındır köyü 1871 yılı itibarıyla Kaş nahiyesine bağlı olup 131 kişilik bir nüfusa sahiptir (Salnâme-i Vilâyet-i Konya, defa. 4, 1288).

³⁹Avusturyalı araştırmacılarından Rudolf Heberdey, 1891 yılında Viyana Bilimler Akademisi tarafından görevlendirilmiştir. Adolf Wilhelm ile birlikte Konya ve civarındaki vilâyetlerde eski eser araştırması yapmak üzere sefarete baş vurmuşlar ve neticede talep ettikleri izin kendilerine verilmiştir. Eski eserler üzerinde yaptıkları incelemeleri 1896 yılında yayımladıkları *Reisen in Kiliken* adlı eserde toplamışlardır. Bundan sonra Heberdey 1898 ve 1902 yıllarında yine aynı bölgelerde araştırma yapmak üzere tekrar müracaatlarda bulunmuştur. Heberdey, kendisine verilen izin ile araştırmalarını sürdürmüştür. Fakat 1902 yılında verilen izin bazı şartlara bağlanmıştır. Şöyle ki, sadece toprağın üzerindeki eserleri incelemesine, ölçümlerini yapıp resim almasına ve fotoğraf çekmesine izin verilmiştir. Ayrıca araştırma sonuçlarını ve fotoğrafların birer nüshasını Müze-i Hümayûn'a göndermek zorunda idi. Bunun haricinde hiçbir şekilde yeni kazı yapmasına müsaade edilmemiştir (Muşmal, 2009b).

⁴⁰ Megiste adı da verilen bu ada Likya bölgesini kuşatan takımadalardan en büyüğüdür. XIX. yüzyıl itibarıyla adada balıkçılık ve gemicilikle uğraşan Rumlar oturmaktadır. Bunlar Rodos adası ile Anadolu kıyıları arasındaki taşımacılık faaliyetlerini yürütmektedirler (Texier, 2002b).

⁴¹ Günümüzde Muğla iline bağlı Fethiye ilçesinin antik çağlardaki adı Telmissus, ortaçağdaki adı ise Macri'dir. Farklı kaynaklarda Meğri olarak da anılan kent, Likya'nın en eski şehirlerinden biridir (Texier, 2002b).

planlanmıştır. Nakil masrafları, bölgenin yerel gelirlerinin İstanbul'a gönderilecek kısmından karşılanacaktır. Bu işlemler sırasında alınacak olan makbuz senetlerinin de merkeze gönderilmesi gerekmektedir. Konu ile ilgili olarak yapılması gerekenler Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Konya valiliklerine yazı ile bildirilmiş ve gerekli kolaylıkların sağlanması istenmiştir (BOA, MF. MKT. 278/53, lef. 2/2; BOA, MF. MKT. 278/53, lef. 4/2).

Gelemiş (Patara) Köyünde Bulunan Heykel

Konya valisi tarafından Maarif Nezaretine hitaben bölgede bulunan eski eserler hakkında 3 Mart 1904 tarihinde bir yazı kaleme alınmıştır. Buna göre Teke sancağının Kaş kazasına bağlı, âsâr-ı atıka harâbeleri ile meşhur Gelemiş⁴² köyünde bir heykel ortaya çıktığı bildirilmiştir. Fakat bulunan heykelin başı ve bir kolunun kırık olduğu anlaşılmaktadır. Mermerden yapılmış olan heykelin göbek kısmının üzerinde kartal, göğsünün altında bir geyik ve göğsünde de aslan figürlerinin olduğu belirtilmiştir.

Diğer yandan gün yüzüne çıkarılan bu heykelin tüccardan biri tarafından çalınmasına teşebbüs edildiği ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine gelen haberlerin gerçek olup olmadığının araştırılması ve heykelin muhafazasının sağlanması gündeme gelmiştir. Araştırmanın yapılması için Kaş Kaymakamlığı'na bir yazı yazılmıştır. Mutasarrıflığın verdiği cevapta söz konusu heykelin tamamıyla koruma altına alındığı, heykelin çalınmaması ve hiçbir suretle zarara uğratılmaması için yoğun bir çaba sarf edildiği bildirilmiştir. Ayrıca yazının devamında heykel ile ilgili bazı bilgiler verilmiştir. Ağırlığının 400 kilo civarında olduğu tahmin edilen heykelin baş ile kollarının kırık olduğu teyit edilmiştir. Sonrasında söz konusu heykelin merkeze nakli hususunda ne yapılması gerektiğine dair sorular sorulmuştur. Buna göre eğer heykel iskeleye nakledilecek olursa 300 kuruşluk bir meblağa ihtiyaç duyulacağı belirtilmiştir. Kaş kaymakamlığı bu meblağın nasıl karşılanacağı konusundaki belirsizliğin giderilmesini istemiştir.

İlaveten heykelin eksik parçaları da değerlendirmeye alınmıştır. İnsan vücudu şeklindeki heykelin baş ve kollarının ilk bulunduğu anda kırık olarak ortaya çıktığı yoksa sonradan mı parçalandığının belirlenmesi gerekmektedir. Eğer heykel eksiksiz bir şekilde meydana çıkmış ise, kırılan parçaların da ortaya çıkarılması lüzumludur. Değilse heykelin yalnızca gövdeden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Bu hali ile heykelin aslında çok da bir işe yaramayacağı kanaatine varılmıştır. Esasen böyle bir eserin nakliye masraflarının da olacağı düşüncesi ile heykelin gönderilmesinin gerekli olup olmadığı konusu tartışılmıştır. Sonuç olarak duruma göre eğer heykelin nakli gerekirse ihtiyaç duyulan 300 kuruşun harcanması konusunda Maarif Müdüriyetinin izin vermesi beklenecektir (BOA, MF. MKT. 775/91, lef. 1).

Gelemiş köyünde çıkarılan heykelin durumu ile ilgili Konya vilâyetinden gönderilen yazı merkeze ulaştıktan sonra heykelin nasıl bu hale geldiği konusu üzerinde durulmuştur. Yapılan değerlendirmeler neticesinde sonradan parçalanmış olma ihtimali kuvvetlenmiştir. Heykelin kaçırılma teşebbüsü esnasında zarar gördüğü düşünüldüğünden bu durumu netleştirmek adına her şeyden önce ilk iş olarak eğer mümkünse heykelin bir fotoğrafının, değilse kara kalem ile yüzeysel bir resminin yaptırılarak merkeze gönderilmesi istenmiştir. Bu konu müze müdüriyeti aracılığı ile vilâyete haber verilmiştir. Resimler gönderildikten sonra mesele yeniden değerlendirilecektir (BOA, MF. MKT. 775/91, lef. 2).

Osmanlı Devleti arkeolojik eserleri koruma gayesiyle eserlerin bir yandan yurt dışına kaçırılmasına mani olmaya çalışırken diğer yandan tahrip edilmesine de engel olmaya çalışmıştır. Mümkün olduğunca eski eserlerin bulunduğu arazilerin güvenliğini sağlamak için bu bölgelere bekçi ve jandarmalar görevlendirilmiştir. Ayrıca gezi amacı ile gelen yabancılara eski eserleri inceleme izni verilmemiştir. Böylece tahribin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Diğer yandan hukuki anlamda da tedbirler alınmıştır. 1906 yılında çıkarılan nizamnâmeye göre Ceza Kanunu'nun 138. maddesi gereği tahribat yapanlara para cezasının yanında bir aydan bir yıla varan hapis cezası uygun bulunmuştur (Dilbaz, 2018).

Kınık Köyünde Ortaya Çıkarılan Küpler (Amforalar)

1906 yılı başlarında Kaş kazasının telsiz telgraf istasyonu olarak kabul edilen Patara mevki civarında kaçak kazı yapıldığına dair Kaş kaymakamlığına bir ihbar gelmiştir. Alınan bilgilere göre Andifli iskelesinden 13 saat ve telgrafla iletişim kurmak için üç saat uzaklıkta olan ve Eşen Çayı⁴³ ile çevrilmiş olan

⁴² Elverişli küçük bir körfezde yer alan Gelemiş, önemli bir liman kentidir. Likya'nın en önde gelen kentlerinden biri olarak tanımlanan Gelemiş'in geçmişi İÖ. VII. yüzyıla kadar uzanır. İ.Ö. 334'de Büyük İskender'e direnmeden teslim olmuş ve zamanla bir deniz üssü olarak önem kazanmıştır. Önemi Roma İmparatorluğu döneminde de devam ettirmiştir. Günümüzde 10 km. karelik bir alana sahip olan kentten geriye kalan eserlerin çoğu Roma, erken Bizans ve Ortaçağ'a aittir (Sevin, 2001).

⁴³ Eşen Çayı antik çağlarda *Xanthos* olarak anılmaktadır (Texier, 2002a).

Kınık (Xanthos)⁴⁴ köyünde toprağın altından birtakım küpler çıkarılmıştır. Gelen bilgiler bu ihbar ile sınırlı olduğundan konunun detaylı bir şekilde araştırılması ve keşfedilmesi gerekmektedir. Kaş kaymakamı birtakım araştırmaların yapılabilmesi için zabıta memuru Hasan ve idare meclisi azâsından Ahmed Efendilerle beraber deniz yolu ile bizzat Kınık köyüne gitmiş ve gelişmeleri 16 Ocak 1906 tarihli telgraf ile Teke sancağı mutasarrıfına rapor etmiştir.

Yapılan tahkikat neticesinde Kınık köyünün üst tarafında ve köyden 15 dakikalık bir mesafede, âsâr-ı atıkadan sayılan bir kulübenin hâricinde, tepe üzerinde yeni sürülmüş tahminen üç beş dönüm arazinin üzerinde eski ve yeni kazıların yapıldığı ve birtakım çukurların açılmış olduğu anlaşılmıştır. Yaklaşık olarak iki metre yerin altında bulunan oldukça geniş bir büyük mahzen içerisinde yirmiden fazla küpün dışarıya çıkarılarak kırılmış olduğu görülmüştür. Söz konusu tarlanın üzerinde birer, üçer, beşer ve onar metre aralıklarla bir derecede diğerinden uzak delikler açılmıştır. Bu deliklerin yerin altında eski zamanlarda yapılmış olan büyük mahzene çıktığı tahmin edilmektedir. Bu büyük mahzenin içerisindeki küplerin ekserisi parçalanmış ve büyük küplerin de dibi kırılmıştır. Numune için devlete takdim edilmek üzere, dipleri kırılmış küplerden bazıları hazırlanmıştır. Yola çıkarılan iki adet küpten, yolların harabiyeti dolayısıyla sadece bir tanesi sağ salım getirilmiş ve zabıta memuru Hasan Efendi'ye teslim edilmiştir.

Araştırmalar neticesinde bu olaydan sorumlu tutulan bazı kişiler tutuklanmış ve Andifli hapishanesine gönderilmiştir. Hızlı bir şekilde sorgulanmaya başlanan bu kişilerden Tabakçı Ahmed'in ifadesinde kendisinden başka Yörük aşiretinden olup Kınık köyü civarında ikamet etmekte olan Molla Hasan oğlu Deli Molla Mehmed ve Koca Mahmud ile kalaycı esnafından Nikola⁴⁵ adlı şahısların da adı geçmektedir. Bunlardan Molla Mehmed'in sihirbazlık yaparak birtakım varakaları uçurmak suretiyle havaya kaldırdığı ve varakanın düştüğü yerin, arkadaşlarından Koca Mahmud adlı şahıs vasıtasıyla kazılarak açıldığı ve yapılan araştırmalar neticesinde buradan bir yüzük taşı ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bütün bu detaylar yine aynı köyde ikamet etmekte olan kalaycı esnafından Nikola adlı şahıs tarafından da teyit edilmiştir. Bu işte kendisinden şüphe duyulan Deli Molla Mehmed ve Koca Mahmud adlı şahısların yakalanması için zaptiyeler ve ahaliden bazı kimseler sevk edilmiş ise de bunların her ikisi de firar etmişlerdir. Göçebe bir hayat yaşayan aşiret üyelerinin çoluk çocuğunun ifadelerine göre toprağı kazıp çukurlar açanlar babaları değildir. Bu deliklerin seyyahlar tarafından açıldığını ifade etmişlerse de bunun ecnebler tarafından yapıldığı düşünülmemektedir. Bu düşüncenin kaynağı kalaycı Nikola'nın verdiği ifadedir. Nitekim Nikola kaçak kazının Türkler tarafından yapıldığını önceden ihbar etmiştir. Ayrıca köy ahalisinin de bu konuda malumatının olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer yandan çıkarılan küpler liva merkezine sevk edilerek incelenmiştir. Oldukça iri olan küplerin üzerinde net bir şekilde görülemeyecek halde çizgilerin olduğu tespit edilmiştir. Küplerin üzerinde çepeçevre boyalı halde bulunan belli belirsiz çizgilerden başka bir şey yoktur. Kesik koni şeklinde olan küplerin her iki tarafında küçük iki kulp mevcuttur. Üst tarafı kırık ve kaidesi yivlidir. Yapılış tarzına göre eski bir eser olduğunun anlaşıldığı ifade edilmiştir.

İzinsiz ve kanunsuz bir şekilde keşfedilmiş olan bu tarlada mutlaka resmi bir kazı çalışması yapılması söz konusu olmuştur. Daha önceden açılmış çukurlarla birlikte henüz açılmamış noktalarda büyük çapta bir araştırma yapılması planlanmıştır. Devletin kazı çalışmalarını takip etmesi adına bölgeye bir memur görevlendirmesi gerekmektedir.⁴⁶ Böyle bir kazı çalışması yapıldığı takdirde daha başka küplerin de bulunacağından şüphe yoktur. Büyük olasılıkla bu küplerin içerisinden de birtakım değerli eşyalar çıkacaktır. Resmi kazı çalışmaları başlayıncaya kadar üzerinde delikler açılmış olan tarla terkedilmiş olduğundan şimdilik buraların muhafazasına köy ahalisinden güvenilir kişiler bekçi olarak

⁴⁴ Xanthos, Kınık köyünün bilinen en eski ismidir. Xanthos'un tarihi İ.Ö. VIII. yüzyılın sonlarına kadar gider. Likya bölgesinin en büyük kentidir. Aynı zamanda dini ve idari bir merkezdir (Sevin, 2001; Çelik, 2011); Kınık köyünde ilk kazı 1842'de İngiliz araştırmacı Charles Fellows tarafından yapılmıştır. Bu kazının bir özelliği de, Anadolu'da yapılmış olan ilk kazı olmasıdır. Bu dönemde yapılan kazılarda birçok arkeolojik eser bulunmuş ve bu eserler, British Museum'a götürülmüştür (Dilbaz, 2014).

⁴⁵ 1905 yılı itibarıyla Kaş kazasında 15'i kadın, 25'i erkek olmak üzere 40 Rum nüfus yaşamaktadır. Bununla birlikte kazada 23 bin Müslümandan başka toplam 6 Ermeni, 125 Kıpti olduğu bilinmektedir. Bu nüfusun mevcudiyetine paralel aynı yıla ait kayıtlara göre Kaş kazasında 3 adet kilise mevcuttur. Buradan hareketle Kınık köyünde gayrimüslimlerin varlığından söz etmek mümkündür (Salnâme-i Vilâyet-i Konya, defa. 29, 1322); Bununla birlikte Konya Vilâyet Salnâmelerindeki verilere göre 1882 yılı itibarıyla Kaş kazasında gayrimüslim nüfusa hiç rastlanmamaktadır. Kayıtlarda sadece 8556 Müslüman nüfusun olduğu yazılıdır (Salnâme-i Vilâyet-i Konya, defa. 15, 1299).

⁴⁶ Bu görev için, maiyet memuru İbrahim Bey'in bölgeye gönderilmesi düşünülmüştür. İbrahim Bey'in bölgeye intikalinde yolculuk masrafları ve devamında çıkacak olan zaruri harcamaları kendisine uygun miktarda bir yevmiye tahsis edilerek karşılanması gerekmektedir. Bu konu hakkında ne yapılması gerektiği Teke mutasarrıflığına sorulmuş buradan vilâyete havale edilmiştir. İbrahim Bey'in geliş gidiş harcırahının karşılanması için gereken meblağın ödenmesi konusunda ne yapılacağı Konya valisi tarafından 16 Şubat 1906 tarihli bir yazı ile Maarif Nezaretine sorulmuştur (BOA, MF. MKT. 915/75, lef. 2/1).

görevlendirilmiştir. Bu sırada konu hakkında araştırma yapılmaya devam edilmiştir (BOA, MF. MKT. 915/75, lef. 1). Gelişmeler Kaş kaymakamı tarafından Teke sancağına bildirmiştir. Kaş kazası Patara mevkii civarında ortaya çıkarılan âsâr-ı atıkaya dair bilgiler Konya vilâyeti aracılığı ile merkeze ulaşmıştır. Buna göre söz konusu muhitte kazı çalışmalarının başlatılması gerektiği kabul edilmiş fakat bütçenin bu çalışma için yetersiz olduğu ve şimdilik bundan vazgeçilmesi gerektiği yönünde bir cevap gelmiştir. Bununla birlikte kazı çalışmaları şimdilik başlatılmayacağından bölgenin itina ile muhafaza edilmesi emredilmiştir. Arazide bundan sonra başkaları tarafından herhangi bir kaçak kazı çalışması ya da araştırma yapılmasının kesinlikle engellenmesi konusunda Konya valiliği net bir şekilde uyarılmıştır (BOA, MF. MKT. 915/75, lef. 2/2; BOA, MF. MKT. 915/75, lef. 3/2).

Kumköy Civarında Sarısu İslam Mezarlığındaki Mezar Taşı (Lahit)

1908 yılı itibariyle Kaş kazasının Kumköyü civarında Sarısu İslam Mezarlığında Müslümanlar tarafından mukaddes sayılan eski eser niteliğindeki bir taşın çaldığı öğrenilmiştir. Temre (Demre)⁴⁷ köyü Rum kilisesi papazı Kirillos Efendi ve yanındaki yirmi kişi tarafından çalınan bu taşın derhal yerine konulması gerekmektedir. Zira söz konusu antik taş, Müslüman ahali tarafından eren türbesi olarak telakki edilmiş ve bu inanç çerçevesinde bir ziyaretgâh olarak kabul edilmiştir. (BOA, DH. MKT. 2667/70, lef. 2/1). Dolayısıyla Müslüman ahaliyi kıskırtacak bir duruma meydan verilmemesi önemlidir (BOA, DH. MKT. 2667/70, lef. 1/2). Durumun ciddiyetine binaen konu merkeze bildirilmiş ve sonrasında süratli bir şekilde derin bir araştırmaya başlanmıştır (BOA, DH. MKT. 2667/70, lef. 1).

Olaylar ilk olarak Temre karakol muhafazası jandarmalarından Ragıb bin Şemseddin tarafından 22 Ekim 1908 tarihinde Kaş zabıta memurluğuna verilen jurnal ile öğrenilmiştir. Gelen bilgiler Kaş kaymakam vekili ile de paylaşılmıştır. Buna göre, ifade edilen tarihten üç gün evvel Kaş kazasının Kum köyü civarında Sarısu İslam mezarlığı içinde iki metre uzunluğunda, 40 santimetre genişliğinde ve üzerinde Rumca bir ibare olan mezar taşı gece papaza teslim edilmiştir. Sonrasında taşın araba ile götürüldüğü ve hâlâ manastırın içerisinde bulunduğu beyan edilmiştir. Buna istinaden olaylar hakkında hakikatin ne olduğunu öğrenmek ve detaylı bilgi almak için konu Temre Rüşumat memurluğu ve ihtiyar heyetine sorulmuştur. Gelen cevapta Rum kilisesi papazı Kirillos Efendi ve maiyetinde yaklaşık 18-20 kişinin öküz arabaları ile âsâr-ı atıkadan sayılan ve eskiden beri Müslümanlar arasında mukaddes kabul edilmiş olan taşı çaldığı belirtilmiştir. Ertesi gün de Müslüman ve Hristiyan ahalden alınan habere göre çalınan taşın papaz tarafından manastıra götürüldüğü anlaşılmıştır. Söz konusu taş manastırdan alınarak Kiryako'nun hanesine teslim edilmiştir.

Konu ile ilgili Temre köyü Müslüman ahalişi mazbata ile Kaş kaymakamlığına müracaat etmiştir. Fakat Temre papazı tarafından bu hususta bir müracaat olmamıştır. Köy ahalisinin bu müracaatlarına ve mutasarrıflığın 3 Kasım 1908 tarihli tahriratına binâen kusursuz bir tahkikat yapılmasına karar verilmiştir. Kaş zabıta memuru Mehmed Çavuş ve refâkatine mahkeme başkâtibi vekili Şükrü Efendi verilmiş ve her ikisi de olay yerine gönderilmiştir. Bu görevliler tarafından yapılan araştırmalar neticesinde Temre'de itibarlı Rumlardan ve Manastır mütevellilerinden Andon oğlu Kostı, Yani ve Rum muhtarı Yorgi efendilerle Temre ihtiyar heyetinin ifadelerinden söz konusu taşın gece vakti papaz efendi ve yanındakiler tarafından manastıra götürüldüğü iddiası kesinleşmiştir. Tahkik memurları olay yerine geldiklerinde taşın sokak ortasında olduğunu görmüşlerdir. Taş, muhafaza etmesi için Espero Efendi'ye teslim edilmiştir. Diğer yandan bu esnada Papaz efendinin ruhani sıfatına taarruz edildiği, dükkân ve mekteplerin zorla kapatıldığı, kiliseye taş atılarak bahçesinin tahrip edildiği ve hamile olan bahçıvan kadının çocuğunun düşmesine sebebiyet verildiğine dair bazı asılsız iddialar ortaya atılmıştır. Fakat çok geçmeden bu iddiaların sırf iftiradan ibaret olduğu ve maksatlarının dikkat dağıtarak hırsızlığı gizlemeye çalışmak olduğu anlaşılmıştır. Neticede Müslüman ve Hristiyan halk arasında bir fikir birliği sağlanmıştır.

Yapılan araştırma ile ilgili evraklar, meselenin adli boyutta incelenmesi için Kaş kaymakam vekili tarafından 20 Kasım 1908 tarihinde adliyeye sevk edilmiştir (BOA, DH. MKT. 2667/70, lef. 2/1). Geçici olarak Kaş kaymakamlığına gönderilen Elmalı kaymakamı tarafından vilâyete yazılan konu ile ilgili telgraf Konya valisi Nazım Bey tarafından olduğu gibi Dâhiliye Nezaretine havale edilmiştir. Dâhiliye Nezaretinden gelen cevapta hususen âsâr-ı atıkadan sayılan taşın, eski yerine konulduktan sonra herhangi

⁴⁷ İ.Ö. V. yüzyıldan beri var olduğu bilinen kent, Myra olarak da adlandırılmaktadır. Orta Likya'nın doğu ucunda verimli bir ovanın içerisinde kurulmuştur. Bölgenin altı büyük metropolünden biridir. Kentin adı ilk defa İ.Ö. I. yüzyılda ortaya çıkmıştır. II. yüzyılda büyük bir gelişmeye sahne olan kentte görkemli yapılar inşa edildiği bilinmektedir. Bizans döneminde de dini ve idari yönden merkez niteliğini korumuştur. Likya metropolitliğinin merkezi olmuştur. Günümüze etkileyici bir yapı olan tiyatro binasından başka fazla bir eser kalmamıştır (Sevin, 2001).

bir taşkınlığa sebebiyet verilmemesi için çok dikkatli davranılması uyarısı yapılmıştır (BOA, DH. MKT. 2667/70, lef. 3/2).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde arkeoloji anlayışının başlaması ile ilgili farklı bakış açıları vardır. Bunlardan biri, klasik dönemde İslam fıkhi esas alındığından Müslümanlara ait olmayan eski eserlere ehemmiyet verilmediği yönündedir. Esasen Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethinden itibaren, eski eserleri yeni binaların inşasında kullanmak sureti ile korumuş ve onlara yeni bir anlam kazandırmıştır. Diğer yandan eserlerin bu şekilde teşhir edilmesi ilk müzecilik faaliyetleri olarak da değerlendirilebilir. Fakat bu ilk arkeolojik faaliyetlerin ilkel bir formda yapıldığını da unutmamak gerekir. Nihayetinde Osmanlı Devleti'nde eski eserlere yönelik ilk resmi faaliyetler XIX. yüzyılda başlamıştır. Yabancıların yaptığı kazılar neticesinde arkeolojik kalıntılara değer verilmeye başlanmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde bilim ve sanata verilen önem ile arkeolojik eserlerin korunması anlayışı oluşmuştur. Böylece eserlerin dışarıya kaçırılmasını önlemek adına müzecilik faaliyetleri başlatılmıştır.

Eski eserler konusunda belirli bir bilinç düzeyine varan devlet, kanunnameler yayımlayarak topraklarında bulunan zenginlikleri koruma ve kontrol altına alma refleksi göstermiştir. Bu çerçevede yabancıların yaptığı kazılar izne tâbi olmuş ve devlet böylelikle topraklarında gerçekleştirilen arkeolojik faaliyetleri kendi kontrolünde tutma gayreti içerisine girmiştir. Söz konusu izinler ve hukuki düzenlemeler ile eski eser kaçakçılığının da önüne geçilmeye çalışılmıştır. Buna göre 1869, 1874, 1884 ve 1906 yıllarında çıkarılan nizamnâmeler ile Osmanlı Devleti'nin eski eser politikasına hukuki bir hüviyet kazandırılmaya çalışılmıştır.

Eski eserlere yönelik XIX. yüzyıl sonlarında başlayan ilgi, XX. yüzyıl başlarında da devam etmiştir. Eski eserlerin ortaya çıkarılması ve korunması anlamında yaşanan gelişmeler taşrada da etkisini göstermiştir. Söz konusu tarih aralığında Kaş kazasında da bir takım kazı çalışmaları yapılmıştır. Öyle ki; Anadolu'da ilk kazı 1842 yılında Kaş kazasına bağlı Kınık köyünde yapılmıştır. İngiliz araştırmacı Charles Fellows tarafından yapılan bu kazılarda birçok arkeolojik eser bulunmuş ve bu eserler British Museum'a götürülmüştür. Likya bölgesinde araştırmalar yapmış olan Julius August Schönbörn, 1842 yılında Kaş kazası civarında Gölbaşı-Trysa'da bulunan antik mezar anıtını keşfetmiştir. 1881'de gerçekleştirilen bir araştırma gezisinde Schönbörn tarafından keşfedilen antik mezar yeniden bulunmuştur. Heyetin dikkatini çeken bu eşsiz eser gerekli yazışmalar yapıldıktan sonra 1882/83 yıllarında Viyana'ya götürülmüştür. Kaş ve civarının içinde yer aldığı Likya bölgesine Avusturyalı araştırmacıların yoğun bir ilgisi söz konusudur.

Kaş kazasında çeşitli vesileler ile pek çok eski eser ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan bazıları bilinçli olarak yapılan kazılar neticesinde elde edilmiştir. Örneğin 1882 yılında Gölbaşı adlı belde Avusturyalılar tarafından kazı çalışmaları başlatılmıştır. Diğer yandan 1895 yılında Kaş'a bağlı Bayındır köyünde üç adet kabartma resimli taş ortaya çıkarılmıştır. 1904 yılında Gelemiş köyünde parçalanmış halde bir heykel bulunmuştur. 1906 yılında Kınık köyünde yasal olmayan yollar ile toprağın altından küpler çıkarılmış fakat yeterli ödenek olmadığı için devlet buradaki kazı çalışmalarını tamamlayamamıştır. Devletin içinde bulunduğu ekonomik darlık nedeni ile ortaya çıkarılan eserlerin İstanbul'a nakledilmesi konusunda da bazı problemler yaşanmıştır.

Netice itibarıyla Kaş ve çevresindeki eski eserlere XIX. yüzyıl itibarıyla yabancı devletlerin ve araştırmacıların yoğun bir ilgisi olmuştur. Bununla birlikte kazada araştırmalar neticesinde ya da tesadüfen ortaya çıkarılan eski eserlere merkez ve taşra bürokrasisi kayıtsız kalmamıştır. Fakat kazada yaşayan ahali eski eser bilincinin geliştiğini söylemek pek mümkün değildir.

Etik Beyan

"*Osmanlı Devleti'nde Âsâr-ı Atîka Bilincinin Gelişimi: Kaş Kazası Örneği (1842-1908)*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi)
 BOA, İrade Mesail-i Mühimme, (İ.MSM.), nr. 17/387, lef. 2.
 BOA, Bâb-ı Âsafı Divan-ı Hümayun Mukavele Kısım (A. DVN. MKL.), nr. 12/5
 BOA, A. DVN. MKL, nr. 25/45
 BOA, Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF. MKT.), nr. 74/128, lef. 1.
 BOA, MF. MKT, nr. 74/146, lef. 1.
 BOA, MF. MKT, nr. 77/59, lef. 1, 2, 3.
 BOA, MF. MKT, nr. 77/79, lef. 1, 2.
 BOA, MF. MKT, nr. 78/7, lef. 1.
 BOA, MF. MKT, nr. 80/72, lef. 1.
 BOA, MF. MKT, nr. 278/53, lef. 1, 2, 4.
 BOA, MF. MKT, nr. 775/91, lef. 1, 2.
 BOA, MF. MKT, nr. 915/75, lef. 1, 2, 3.
 BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH. MKT.), nr. 1340/76, lef. 1, 2.
 BOA, DH. MKT, nr. 2667/70, lef. 1, 2, 3.
 BOA, Şûra-yı Devlet Evrakı (ŞD.), nr. 220/70.
 BOA, Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y. PRK. AZJ.), nr. 5/30.

Salnâmeler-Yıllıklar-Gazeteler

- Salnâme-i Vilâyet-i Konya*, De'fa. 1, Sene-i Hicriye 1285, Matbaa-i Vilâyet-i Konya
Salnâme-i Vilâyet-i Konya, De'fa. 4, Sene-i Hicriye 1288, Matbaa-i Vilâyet-i Konya
Salnâme-i Vilâyet-i Konya, De'fa. 12, Sene-i Hicriye 1296, Matbaa-i Vilâyet-i Konya
Salnâme-i Vilâyet-i Konya, De'fa. 15, Sene-i Hicriye 1299, Matbaa-i Vilâyet-i Konya
Salnâme-i Vilâyet-i Konya, De'fa. 17, Sene-i Hicriye 1301, Matbaa-i Vilâyet-i Konya
Salnâme-i Vilâyet-i Konya, De'fa. 29, Sene-i Hicriye 1322, Matbaa-i Vilâyet-i Konya
 Takvîm-i Vekâyî, Nu. 2053, 1 Zilkâde 1285/13 Şubat 1869.

Araştırma ve İncelemeler

- Ak, M. (2014). Teke Sancağında 1831 Sayımına Göre Nüfus ve Yerleşme, *History Studies*, 6/3, 15-44.
 Akın, N. (1993). Osman Hamdi Bey, Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine. İçinde Zeynep Rona (Haz.), *Osman Hamdi Bey ve Dönemi* (ss.233-239). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
 Akurgal, E. (1992). Osman Hamdi'den Günümüze Değın Eski Eserler Sorunumuz, İçinde Zeynep Rona (Haz.), *I. Osman Hamdi Bey Kongresi Bildirileri* (ss. 29-36). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
 Asan, H. (2022). Diyarbakır Vilâyeti'nde Âsâr-ı Atıka Bilincinin Gelişimi: Müze-i Hümayûn Fahrî Memuru Natık Efendi ve Faaliyetleri, *Belgi Dergisi*, 24, 399-429.
 Baykara, T. (2015). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimati*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, Yayınları.
 Cezar, M. (1995a). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi I*. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Sanat, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları.
 Cezar, M. (1995b). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi II*. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Sanat, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları.
 Çakmak, B. (2019b) Osmanlı Döneminde Uşak Kazasındaki Antik Mirasın Keşfine Yönelik Gelişmeler, İçinde Münteha Dinç-Emre Taştemür (Edt.), *Antik Phrygia'nın Merkezinde Bir Kent AKMONIA (2014-2017 yılları arasındaki Arkeolojik Yüzyı Araştırmalarının Sonuçları)* (ss. 243-255). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
 Çakmak, B. (2019a). Osmanlı Taşrasında Âsâr-ı Atıka Bilincinin Gelişimi: Gediz Kazasında Bulunan Eski Eserler, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15/30, 169-188.
 Çal, H. (1997). Osmanlı Devleti'nde Asar-ı Atıka Nizamnâmeleri, *Vakıflar Dergisi*, 26, 391-400.
 Çal, H. (2019). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Müzeler, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/14, 315-333.
 Çelebi, M. (2007). Antalya Bölgesi'nde İtalyan Arkeoloji Heyetleri, *Adalya*, X, 387-402.
 Çelebi, M. (2018). İtalyanların Bodrum ve Çevresindeki Arkeolojik Faaliyetleri (1919-1928), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 33/2, 357-373.
 Çelik, Ş. (2011). Teke-ili, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 40, 344-347.
 Çelik, Z. (2022). İmparatorluğun Mirası: Geç Osmanlı Devrinde Eski Eserlerin Algılanması, İçinde Zainab Bahrani-Zeynep Çelik-Edhem Eldem (Edt.), *Osmanlı İmparatorluğunda Arkeolojinin Öyküsü 1753-1914*, (ss. 379-409). İstanbul: Türk ve Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayınları.
 Devlilioğlu, F. (1995). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
 Dilbaz, B. K. (2014). *Anadolu'daki Arkeolojik Kazılar (1860-1910)* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
 Dilbaz, B. K. (2016). Müze-i Hümayun'da İskender Lahdi, *Tarih Dergisi*, 64, 1-26

- Dilbaz, B. K. (2018). *Osmanlı Devleti'nin Arkeoloji Politikası*, İstanbul: Okur Tarih.
- Erdemir, T. T. (2012). *Türkiye ve Avrupa Arasında Bilimsel Hareketlilik ve Etkileşim: Osmanlı'dan Günümüze Arkeoloji ve Müzecilik*, Tübitak 3501 Kariyer Geliştirme Projesi, Ankara.
- Ethem, H. (1932). Müzeler, I. *Türk Tarih Kongresi*, 532-567.
- Gündüz, F. (2007). Osman Hamdi Bey, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33, 468-469.
- Hut, D. (2020). Fethi Paşa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-1, 450-451.
- Karaca, B. (1997). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, (Doktora Tezi) On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Karaduman, H. (2004). Belgelerle İlk Türk Asâr-ı Atika Nizamnâmesi, *Belgeler*, XXV/29, 73-92.
- Kundakçı, G. (2002). 19. Yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, III/II, 1083-1094.
- Kutlu, B. (2010). İstanbul Arkeoloji Müzelerinin Kuruluşu, İçinde Prof. Dr. Feridun M. Emecen (Edt.) *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul*, (ss. 403-418). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Mansel, A. M. (1960). Osman Hamdi Bey, *Belleten*, XXIV/94, 291-301.
- Mumcu, A. (1969). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26/3-4, 41-76.
- Muşmal, H. (2009a). *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Konya Vilâyeti Örneği (1876-1914)*, Konya: Kömen Yayınları.
- Muşmal, H. (2009b). *Yabancıların İzinde Osmanlı, Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Yabancılar (1876-1914)*, Konya: Mesa Yayınları.
- Muşmal, H. (2009c). Anadolu'nun İlk Eski Eser (Arkeoloji) Müzesi: Konya Âsâr-ı Atika Müzesi'nin Kuruluşu, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*-, 1, 121-142.
- Muşmal, H. (2014). Konya Âsâr-ı Atika Müzesi, *Konya Ansiklopedisi*, 6, 7-10.
- Muşmal, H. ve Gümüüş, H. (2021). *Türkiye'de Müzecilik (1839-1938)*, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Nazır, B. (2010). Osmanlı Devleti'nde Müzeciliğin Doğuşu ve Dersaadet Numunehane-i Osmani, *History Studies*, 2, 98-113.
- Önge, M. (2018). Kültür Mirasını Tanımlamak İçin Türkiye'de Kullanılan İlk Özgün Terim: Âsâr-ı Atika", *Avrasya Terim Dergisi*, 6/1, 8-14.
- Paksoy, İ. G. (1993). Bazı Belgeler Işığında Osmanlı Devleti'nin Kültür Mirası Politikası Üzerine Düşünceler, İçinde Zeynep Rona (Haz.) *Osman Hamdi Bey ve Dönemi*, (ss. 201-211). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Serbetoğlu, İ. ve Açıık, T. (2013). Osmanlı Devleti'nde Modern Bir Okul Projesi: Müze-i Hümayûn Mektebi", *Gazî Akademik Bakış*, 6/12, 157-172.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara: TTK.
- Shaw, W. M. K. (2004). *Osmanlı Müzeciliği, Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, (Çev. Esin Soğancılar), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Shaw, W. M. K. (2022). Anıt Mezarın Müzeye: Eski Eserlerin Osmanlı Modernitesi İçin Dirilişi, İçinde Zainab Bahrani-Zeynep Çelik-Edhem Eldem (Edt.) *Osmanlı İmparatorluğunda Arkeolojinin Öyküsü 1753-1914*, (ss. 359-377). İstanbul: Türk ve Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayınları.
- Şahin, G. (2007). Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle ilgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/42, 101-125.
- Önder, M. (1990). Anadolu'da Eski Eser Kaçakçılığı ve Kültür Soygunu, *Erdem*, 6/17, 481-493.
- Şimşek, F. ve Dinç, G. (2009). XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar, *Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/16, 101-127.
- Texier, C. (2002a). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi I*, (Çev. Ali Suat), Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Texier, C. (2002b). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi III*, (Çev. Ali Suat), Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Ünar, Ş. (2019). Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Gelişimi, *Asya Studies*, 2/8, 67-75.
- Ürekli, Fatma, *Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Kuruluşu ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ürekli, F. (2009). Sanayi-i Nefise Mektebi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, 93-97.
- Ürkmez, N. (2014). İskenderun'da Bulunan ve Ele Geçirilen Eski Eserler, *History Studies*, 6/3, 349-367.
- Yaşayanlar, İ. (2018). Devlet, Arkeoloji ve Âsâr-ı Atika: Bir Vilâyet Müzeciliği Örneği Olarak Müze-i Hümayûn Bursa Şubesi, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/35, 555-585.
- Yıldırım, R. ve Martal, A. (1999). Osmanlı Yönetiminin Arkeolojik Eserlere Bakış Açısı, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, III/II, 1095-1102.
- Yücel, E. (2006). Müze, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 32, 240-243.

EXTENDED ABSTRACT

The Ottoman Empire lived in a very large geography. For centuries, different civilizations have lived in this geography since the ancient periods of history. Ancient civilizations living in the ages before Christ, Anatolian civilizations, Lydians in Western Anatolia, Hittites in Central Anatolia, Urartian in a line extending from there to the east, Persians in later periods, then the era of Alexander the Great, then the Roman Empire, Byzantium and the Turks. During the Turkish period, the principalities and the Ottoman

Empire. When we go out of Anatolia, Balkan civilizations, Russians in the north, Iranian civilizations in the east, and Arab tribes and civilizations in the south.

A rich heritage dating back to such a long time in such a vast geography was recognized too late. In the second half of the 19th century, archaeological excavations began to be carried out by foreign researchers in the Ottoman lands. From this date onwards, the state started to make legal arrangements for antiquities under the influence of external dynamics. Developments regarding the discovery and protection of antiquities also had an impact on the provinces. The interest in antiquities that started in the late 16th century continued in the early 20th century. The subject of our study is the antiquities unearthed in Kaş during this period. In the light of archival documents, the awareness of antiquities in Kas Kaza has been tried to be revealed. The attitude of the central and provincial bureaucracy towards the antiquities unearthed as a result of research or by chance is examined. The interest of foreign states and researchers in the ancient artefacts in and around Kaş is mentioned. As a result, we can state that the interest in antiquities has increased at this point. However, it is not possible to say that a full awareness has developed.

It can be said that the broadest dictionary meaning of the term antiquities is "ancient artefacts". The term âsâr-ı atıka, which began to be used in the XIX century is the first term to describe the archaeological heritage that is intended to be preserved and transferred to future generations due to its values.

The use of the term antiquities in the Ottoman Empire coincides with the emergence of interest in cultural assets during the Tanzimat period and the state's protection of these artefacts. As a matter of fact, Tanzimat-era newspapers included articles emphasizing the value of ancient artefacts and the need for their protection. The term antiquities are first encountered in the correspondence between the Porte and the provinces in the 1840s. In the correspondence, the Porte requested that the cultural assets in the provinces be identified and the valuable ones be sent to the centre. In this sense, the term antiquities were used in reports prepared in some provinces. The emergence of the term is related to the Ottoman State's concern to protect the objects of the past. As a matter of fact, the state was disturbed by the smuggling of archaeological artefacts unearthed within its borders and endeavoured to protect the cultural heritage in question.

In fact, the Ottoman Empire's interest in archaeological finds - in its most primitive form - began in earlier times. The first archaeological activities, starting with the collection of antiquities, predate the interest of Europeans in Ottoman lands. The fragments of archaeological artefacts collected by the state were somehow preserved by being used in the construction of new buildings and the restoration of existing ones. Nevertheless, these practices do not mean that the Ottoman Empire had a conscious attitude towards antiquities. Ultimately, the awareness of antiquities in the Ottoman Empire emerged as a result of excavations carried out by foreigners.

On the other hand, we can state that the awareness of antiquities in the Ottoman Empire began to emerge in the second half of the 19th century. With the steps taken in the fields of science and art, especially during the Tanzimat and Constitutional Monarchy periods, interest in antiquities from the Greek and Roman civilizations in their lands increased. Thanks to this awareness, it was aimed to prevent the efforts of Europeans to smuggle the artefacts unearthed as a result of excavations abroad. In this sense, efforts were first initiated to establish an Ottoman Museum to ensure the preservation of the artefacts. In the 1840s, excavations to be carried out by foreigners in Anatolian lands were subject to permission. The duty of dealing with all activities related to archaeological artefacts was given to the Ministry of Education. From then on, the state began to take more concrete steps to protect the world's most valuable archaeological artefacts. Under successive decrees, archaeological activities were controlled, and excavations were subject to permits. Thus, it was aimed to prevent the smuggling of antiquities.

There are different perspectives on the beginning of archaeology in the Ottoman Empire. One of them is that since Islamic jurisprudence was taken as a basis in the classical period, antiquities that did not belong to Muslims were not given importance. In fact, since the conquest of Istanbul, the Ottoman Empire preserved the ancient artefacts by using them in the construction of new buildings and gave them a new meaning. On the other hand, the display of artefacts in this way can also be considered the first museum activity. However, it should not be forgotten that these first archaeological activities were carried out in a primitive form. In the end, the first official activities for antiquities in the Ottoman Empire started in the 16th century. As a result of the excavations carried out by foreigners, archaeological remains began to be valued. With the importance given to science and art during the Tanzimat and Constitutional

Monarchy periods, an understanding of the protection of archaeological artefacts emerged. In this sense, museum activities were initiated to prevent the smuggling of artefacts.

Having reached a certain level of awareness regarding antiquities, the state showed a reflex to protect and control the riches found in its territory by issuing laws. Within this framework, excavations carried out by foreigners were subject to permits and the state endeavoured to keep the archaeological activities on its territory under its control. With these permits and legal regulations, the state also tried to prevent the smuggling of antiquities. In this sense, with the regulations issued in 1869, 1874, 1884 and 1906, the antiquities policy of the Ottoman Empire was given a legal identity.